

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Малиношевська А. В.

***Виявлення естетичної обдарованості
у підлітків***

Посібник

Київ – 2015

УДК 159.923:111.852
ББК 88.37:87.8
М19

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту обдарованої дитини
НАПН України (протокол № 5 від 29.04.2015 р.)

Рецензенти:

Камішин Володимир Вікторович, доктор педагогічних наук, директор
Інституту обдарованої дитини НАПН України.

Гудим Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, вчений секретар
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

Малиношевська А. В. Виявлення естетичної обдарованості у підлітків :
посібник / А. В. Малиношевська. – Електрон, дані.– К. : Інститут обдарованої
дитини НАПН України, 2015. – 70 с.

У посібнику розкрито та проаналізовано феномен «естетична обдарованість», різні наукові підходи до її виявлення у осіб підліткового віку. На основі цілісного висвітлення специфічних властивостей та ознак естетично обдарованої особистості запропоновано комплексну методичку діагностики естетичної обдарованості в учнів підліткового віку.

Матеріали посібника можуть бути корисними науковцям, працівникам системи освіти, практичним психологам, батькам, студентам.

Зміст

1. Сутність та структура естетичної обдарованості	4
2. Аналіз підходів виявлення естетичної обдарованості в осіб різних вікових періодів	25
3. Методика виявлення естетичної обдарованості в учнів підліткового віку	41
4. Особливості прояву естетичної обдарованості в учнів підліткового віку	55
Література	66

1. Сутність та структура естетичної обдарованості

Природа обдарованості, виявлення, навчання, виховання, створення умов для реалізації можливостей обдарованих індивідів завжди було предметом посиленої уваги з боку вчених. І чим вище піднімалася країна в соціальному розвитку, тим більшої вагомості набували означені проблеми, тим більше зростав рівень дослідницького інтересу до них. Саме усвідомлення потужної перетворювальної сили людського розуму, його вирішального впливу на розвиток цивілізації обумовило підвищення уваги до навчання і виховання обдарованих дітей у країнах Америки, Європи, Азії. Досягнення обдарованих і талановитих індивідів стали одним із вагомих чинників визначення місця країни на світовій арені, її соціокультурного та політико-економічного прогресу. Проте, внаслідок соціокультурних, економічних та політичних трансформацій, що обумовили загострення глобальної конкуренції, проблема навчання, виховання і розвитку інтелектуально-творчого потенціалу обдарованих дітей набула особливої актуальності у період з кінця ХХ та на початку ХХІ століть. Закономірним чином це відобразилося на спрямованості та характері дослідницького інтересу вчених. Наукові розвідки, спрямовані на дослідження феномену обдарованості, перетворюються з фрагментарних або побіжних зацікавлень у серйозні системні структуровані дослідження як у теоретичній, так і емпірично-прикладній площинах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що дослідженнями феномену обдарованості займалися Г. Россолімо [46], Г. Спенсер [6] (трактування обдарованості як утворення, складовими якого є пам'ять, увага, мислення і сприймання); Г. Айзенк [1], А. Біне [8], В. Штерн [62] (отождошення обдарованості з інтелектуальними здібностями); Д. Богоявленська [9], Л. Виготський [12], Н. Лейтес [44], Б. Теплов [9], М. Холодна [60] (розуміння обдарованості як якісно-своєрідного поєднання здібностей, що дозволяє індивіду досягати значних результатів у певній діяльності); О. Моляко [39], Дж. Рензуллі [45], К. Хеллер [59] (уподібнення обдарованості системі з певними компонентами).

Питання діагностики обдарованості розкрито у роботах Г. Айзенка [1], А. Біне [8,8], Дж. Гілфорда [18].

Суттєві наукові зрушення в області дослідження інтелекту та інтелектуальної обдарованості, на перший неупереджений погляд, створювали ілюзію швидкої вичерпності дослідницької проблематики. Однак невпинний науковий пошук, віднаходження якісно нових відповідей на старі та низку нових питань щодо феномену обдарованості суттєво розширили предметне поле її дослідження. Так, навіть вузькоспеціалізовані дослідження підняли пласт супутніх питань, що, нібито, не мають безпосереднього та чіткого зв'язку з дослідницькою проблемою. Але їх вирішення дозволило перейти на якісно новий рівень розуміння досліджуваних явищ та процесів і, водночас, сформувало абсолютно нову область досліджень. Наприклад, в якості такої ілюстрації можна апелювати до інтелектуального спадку відомих

математиків. Зокрема, відомо, що математичні формули, алгоритми, рішення характеризуються не лише високим рівнем формалізації, логічною несуперечливістю (що власне і є вочиною людської раціональності), але і принципом простоти...І, як не дивно, принципом краси! Тобто перед нами з'являється своєрідний парадокс, що, наприклад, формула має бути не лише логічно несуперечливою та дієвою, але і красивою! Звичайно ж, у специфічному розумінні поняття краси. Однак в даному випадку акцентуватися необхідно не на специфічності розуміння поняття краси, а на наявності глибинного зв'язку між нашим раціональним та естетичним переживанням. Ще з часів античної філософії (особливо це було підкреслено у працях представників німецької класичної філософії) було доведено, що доступний нам світ і прекрасне, як його частину, можна описати за допомогою формальної мови математики (для цього достатньо згадати широковідомий закон золотого перетину). Тож виникає питання: як за допомогою мови естетики описати раціональне (або інтелектуальне) у буквальному та строгому розумінні цього слова?

Таким чином, вивчення обдарованості закономірно привело до виявлення принципово відмінних особливостей певної категорії обдарованих осіб, що полягають у їх здібності як творити прекрасне у вигляді думок, ідей, творів мистецтва, наукових винаходів, так і бездоганно орієнтуватися у дихотомічних рядах «прекрасне – потворне», «комічне – трагічне» і т.п. Нас приголомшують, вражають і підкоряють величні твори інтелектуальної й творчої діяльності Леонардо да Вінчі, І. Стравінського, П. Пікассо, М. Шагала, А. Енштейна, В. Вернадського, Н. Бора та багатьох інших геніальних особистостей, думки яких не лише вражали красою, досконалістю, а й формували нові вектори людського уявлення про світ та відношення до нього.

Тож, постає очевидним завдання щодо виявлення певного феномену, який, поряд із наявними високими інтелектуальними чи творчими здібностями, дозволяє як створювати продукти, що, завдяки своїй досконалості та гармонійності, з часом набувають статусу «ідеального», так і розпізнавати у творіннях інших те, що може вражати своєю неперевершеністю, красою тощо. Даний феномен характеризується особливим емоційно-чуттєвим відношенням індивіда до дійсності і розглядається як «естетична обдарованість».

Аналіз наукових доробок в області обдарованості показує, що серед відомих градацій обдарованості естетична обдарованість не виділяється.

Розкриття сутності естетичної обдарованості потребує здійснення аналізу понять «обдарованість» та «естетичне».

Серед найбільш поширених і загальноприйнятих підходів до трактування обдарованості, як зазначає О. Антонова [3, С. 28], є:

- трансцендентальний (розуміння обдарованості як дару Божого);
- соціогенний (формування визначних здібностей дитини залежить від оточуючого середовища, соціуму);

- спадково-еволюційний (видатні здібності передаються у спадок від своїх талановитих предків);
- психогенетичний (прояви талановитості, геніальності пов'язують із генетичними змінами та глибинними захворюваннями психіки обдарованої особистості);
- фізіологічний (наявність обдарованості залежить від особливостей будови та функціонування центральної нервової системи, зокрема від функціональної спеціалізації півкуль головного мозку);
- психологічна теорія здібностей (анатоמו-фізіологічні і функціональні особливості людини створюють умови для розвитку індивідуально-психологічних особливостей, розвиток і вдосконалення яких відбувається у процесі цілеспрямованої діяльності).

Трансцендентальний підхід до розуміння природи обдарованості домінував із часів Платона до другої половини XVII ст. Обдарованість, у площині цього підходу, розуміють як Божий дар обраним індивідам. Прихильники трансцендентального підходу вважають, що видатні можливості особистості є даром, тому становлення такої особистості відбувається за будь-яких обставин (навіть не завжди сприятливих). Серед сучасних дослідників на позиціях даного підходу стоїть О. Кульчицька [31, С. 193–202]. Зазначений автор ранній прояв обдарованості, чітку предметну спрямованість, бажання дитини займатися улюбленим видом діяльності відносить на рахунок Божого дару.

Суть соціологічного підходу полягає у визнанні прямої пропорційної залежності між потенціалом обдарованої особистості та умовами її життя і впливу освітньої системи. Представники зазначеного підходу (Д. Локк [33], К. Гельвецій [17], В. Єфроїмсон [24] та ін.) вважають, що всі люди народжуються з однаковими можливостями, розвиток яких залежить від визначених вище чинників. Даний підхід свого часу визнавався як єдино можливий у колишньому Радянському Союзі. Як відмічає О. Антонова, за соціологічного підходу роль середовища у розвитку творчих здібностей особистості залежить від рівня цивілізованості та гуманності суспільства, суспільної оцінки обдарувань і талантів, створення для їх розвитку адекватних умов [3, С. 30].

Одним із засновників спадково-генетичного підходу був Ф. Гальтон, який, використавши біографічний метод дослідження, дійшов висновку, що інтелектуальні досягнення людини визначаються її генетичними ресурсами. Ф. Гальтон вважав, що вплив соціального середовища на становлення обдарованої особистості відсутній [3, С. 32]. Даний підхід знайшов собі підтвердження у зв'язку із застосуванням у психології «близнюкового методу» дослідження. Його автор С. Берт встановив (хоча після його смерті виявилось, що значна кількість даних була сфальсифікована), що в ідентичних близнюків воля, темперамент, здібності, схильності до певного виду діяльності, смаки абсолютно однакові завдяки генетичному спадку батьків [3, С. 32].

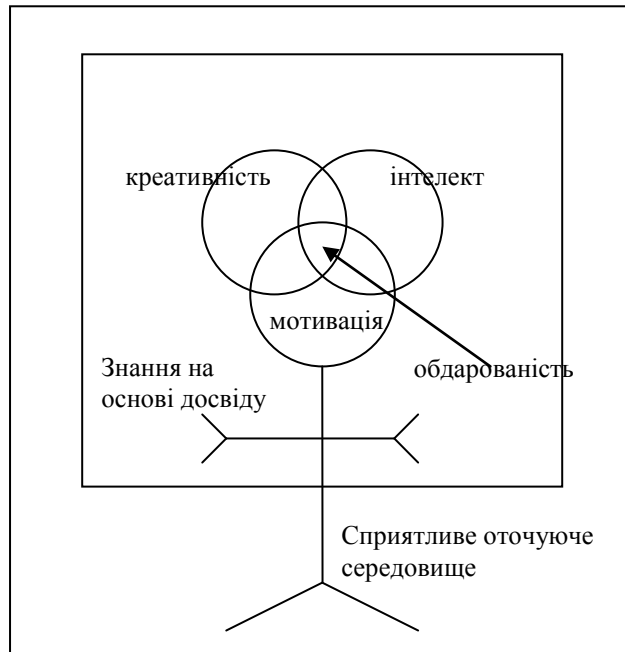
Психогенетичний підхід у з'ясуванні сутності обдарованості відстоював Ч. Ломброзо [34], використовуючи для підтвердження зроблених висновків приклади Олександра Великого, Юлія Цезаря, Петра I, Бонапарта Наполеона, Леонардо да Вінчі, Йогана Фольфганга фон Гете, Генріха Гейне, Джорджа Ноела Гордона Байрона, Миколи Гоголя, Людвіга ван Бетховена, Йогана Себастьяна Баха, Рене Декарта, Ісаака Ньютона.

Із кінця XIX століття в з'ясуванні сутності обдарованості переважає здібнісний підхід. Ототожнення обдарованості з високим рівнем інтелектуальних та академічних здібностей відображено у дослідженнях А. Біне [8], В. Штерна [62] та ін. Розуміння обдарованості як якісно своєрідного поєднання здібностей, що забезпечують успіх у певній діяльності, запропонував Б. Теплов [44]. Він, зокрема, вважає, що здібності – це індивідуально-психологічні особливості, що показують різницю між індивідами. Лише ті індивідуальні особливості суб'єкта, що забезпечують успішне виконання діяльності, можна вважати здібностями. Здібності не ототожнюються зі знаннями, уміннями чи навичками, вони лежать в основі їх формування, обсягу, якості і темпу [44, С. 9–20].

У другій половині XX століття з'являються підходи, у яких домінують творчі характеристики. Зокрема, А. Матюшкін використовує термін „творча обдарованість” і репрезентує її як сукупність домінуючої ролі пізнавальної мотивації; дослідницької, творчої активності, що відображається у знаходженні нового, у формулюванні та вирішенні проблем; можливості досягнення оригінальних рішень; можливості прогнозування і передбачення; здібності до створення нових еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні критерії [35, С. 32].

Творчий характер обдарованості розглядає В. Моляко. За результатами виконаних ним досліджень: „...обдарованість – це особистісне утворення людини, яке характеризується вищим рівнем розвитку творчих здібностей, загальною творчою спрямованістю особистості і високими досягненнями в певній галузі діяльності” [25, С. 38].

У свою чергу, Дж. Рензуллі [66] трактує обдарованість (використовуючи при цьому термін «обдарована поведінка») як взаємодію трьох факторів: здібностей (вищі за середні), творчості та мотивації. Цікавим є не тільки запропонована модель ученого, а характеристика процесу взаємодії і взаємозв'язків між зазначеними компонентами. Рензуллі запропонував графічне бачення потенціалу людини (рис.1.1.), де подає його як перетин трьох кіл. Кожне коло відтворює один із компонентів.

Рис. 1.1. Мала модель людського потенціалу Дж. Рензуллі

Його ідею розвинув Ф. Монкс [48, С. 75], запропонувавши враховувати вплив навчального закладу, сім'ї, однолітків на обдарованість індивіда. Наступне доповнення до моделі Дж. Рензуллі здійснено Д. Фельдхусеном [48, С. 76], який характеризує обдарованість як систему, компоненти якої належать до когнітивної сфери, особистісних факторів і соціокультурних умов. Конкретизуючи, обдарованість репрезентується наявністю: інтелекту, креативності, соціальної компетентності, музично-художніх здібностей, психомоторних здібностей, особистісних характеристик (мотивація досягнень, очікування успіху чи страх невдачі, готовність до напруження, локус-контроль, потяг до знань, здібність переборювати стрес, «Я-концепція»), характеристик оточення (стимулювання ініціативи домашнім оточенням, освіта батьків, кількість дітей у сім'ї, порядок народження, критичні події життя, досвід прояву здібностей, мікроклімат у сім'ї, мікроклімат у класному колективі), області досягнень (математика, природничі науки і техніка, мови, музика чи мистецтво, соціальні лідерські функції, спорт).

Дещо інший підхід у Г. Гарднера [15], який розробив теорію множинного інтелекту, де виділяє 9 груп здібностей, що представляють один із видів інтелекту:

- вербально-лінгвістичний інтелект – репрезентується вербальними вміннями і чутливістю до звуків;
- математично-логічний інтелект – забезпечує здатність здійснювати концептуальні та абстрактні процеси мислення;

- музичний інтелект – відповідає за здатність розрізняти, продукувати ритм, тембр звуків;
- візуальний інтелект – характеризується здатністю мислити просторово, точно й абстрактно;
- кінестетичний інтелект – вказує на здатність контролювати рухи свого тіла та вміло оперувати предметами;
- міжособистісний інтелект – відповідає за здатність особистості відчувати настрій, мотивацію і бажання інших;
- внутрішньо-особистісний інтелект – відображається здатністю усвідомлювати себе, бути в гармонії з внутрішніми відчуттями, цінностями, поглядами і процесами мислення;
- натуралістичний інтелект – передбачає здатність розпізнавати і класифікувати рослини, тварини та інші об'єкти природи;
- екзистенційний інтелект – відповідає за чуттєвість і здатність глибоко розглядати питання існування людини.

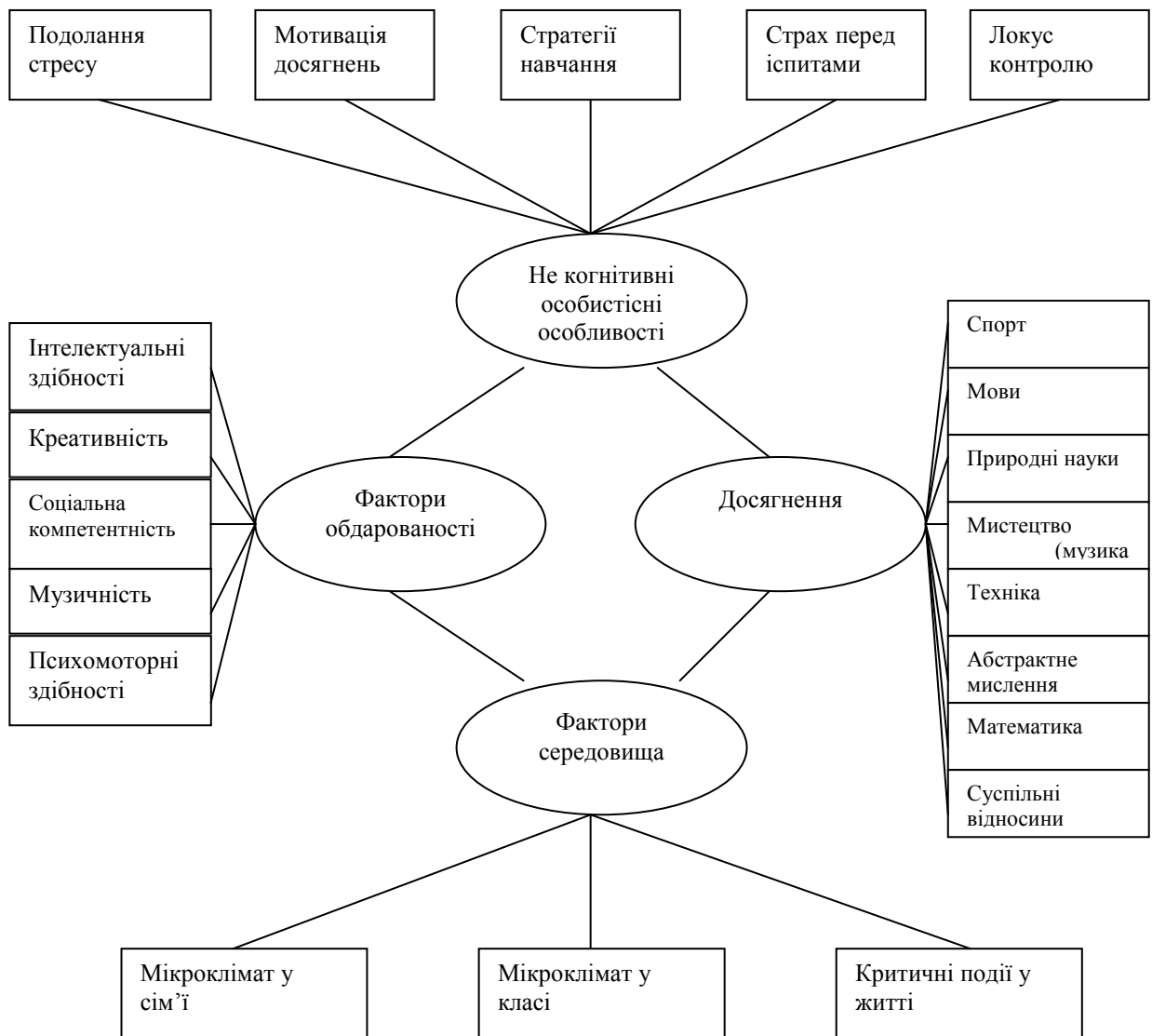
Досить популярною є так звана мюнхенська модель обдарованості, створена К. Хеллером (рис. 1.2.). Учений визначає обдарованість як індивідуальні (когнітивні і мотиваційні) особистісні чинники високих досягнень в одній чи більше областях. У своїй моделі обдарованості автор відмічає вплив на критерії досягнень як когнітивних чинників обдарованості, так і не когнітивних, особистісних факторів, а також враховано зв'язок із соціокультурними умовами. Виділено різні аспекти розвитку обдарованості у шкільному віці. До таких аспектів віднесено:

- високі інтелектуальні здібності;
- видатні креативні здібності;
- здібність до швидкого засвоєння і видатну пам'ять;
- інтелектуальна допитливість і потяг до здобуття знань;
- інфернальний локус контролю і висока особистісна відповідальність;
- упевненість у власній ефективності і самостійності суджень;
- позитивна академічна Я-концепція, пов'язана з адекватною самооцінкою [48].

Однією з сучасних багатофакторних концепцій обдарованості є інтегративна (рис. 1.3.). Автори даної концепції представляють обдарованість у вигляді вертикальної лінії, яка пронизує рівні, що її характеризують. Обмежується обдарованість зверху «Мега-середовищем», знизу – «Генотипом».

На межі рівнів, які умовно називають «генотипним» і «фенотипним», зазначений потенціал конкретизовано аналогічно до моделі людського потенціалу Дж. Рензулі: мотивація, креативність, інтелект. До слова, в моделі враховані результати досліджень з психології інтелекту, які свідчать, що для успішного виконання певного виду діяльності необхідний інтелект, високого рівня, але, водночас, такий, що не переходить межу допустимого (іншими словами: не надто високий). На рівні фенотипу представлено складне утворення, яке отримали в результаті взаємодії генотипних і

факторів середовища. В результаті виділено три основні сфери розвитку: психосоціальний, когнітивний, фізичний. На цьому ж рівні мова ведеться про наявний рівень розвитку, що характеризує обдарованість в даний момент і є потенціалом для майбутніх досягнень. Останнім часом в психології обдарованості все більше зазначається про вплив сім'ї, навчального закладу, однолітків, про що вказує рівень мікросередовища.

Рис. 1.2. Мюнхенська модель обдарованості К. Хеллера

Зрозуміло, що однакова рівність фігур на графічному представленні моделі є умовною. Для кожного конкретного випадку фігури можуть змінюватися залежно від ситуації (гетерохронія, диссинхронія розвитку тощо).

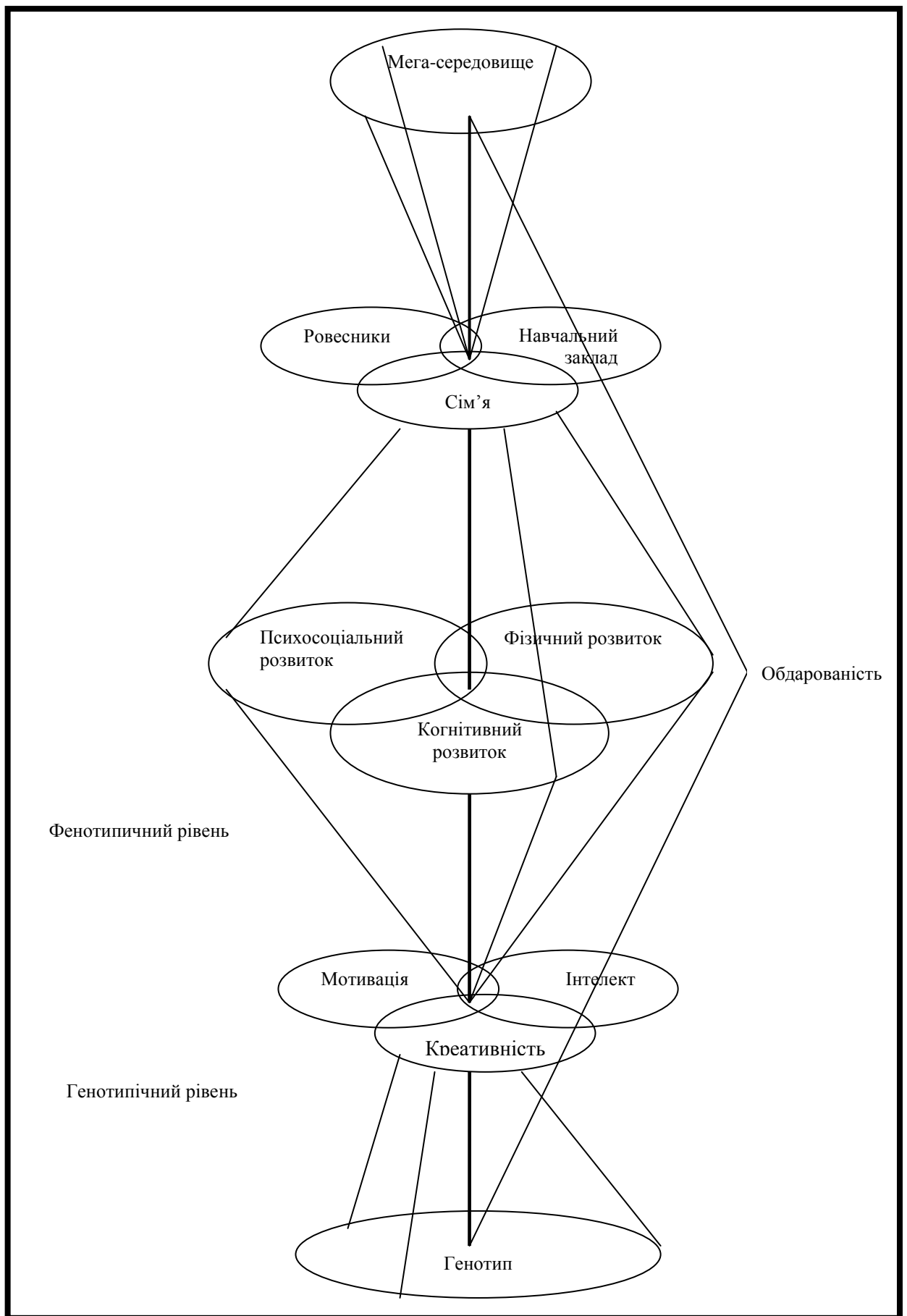

Рис.1.3. Інтегративна концепція обдарованості [48]

Багатофакторну модель обдарованості пропонує О. Антонова.
Вона презентує обдарованість як систему з такими складовими:

«1) ядро обдарованості:

- здібності на рівні вищому за середній – як сукупність індивідуально-психологічних особливостей, що є умовою успішного, високоякісного виконання людиною певної діяльності і зумовлюють різницю у динаміці оволодіння потрібними для неї знаннями, вміннями та навичками;

- креативність – як здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання задач, що характеризується цілим рядом параметрів (дивергентне мислення, вміння бачити проблему, здатність генерувати нові, оригінальні ідеї, відчуття витонченості організації ідей, здатність до синтезу та аналізу, швидкість мислення, розвинута інтуїція, здатність до ризику, гнучкість у мисленні та діях);

- спрямованість особистості до певного виду діяльності – як бажання працювати саме у цій сфері, отримування задоволення від діяльності, потреба постійно повертатися до неї.

2) чинники, що впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості:

- спадкові дані – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки) – які є передумовою розвитку відповідних здібностей;

- середовище – стимулююче оточення, що відповідає розвитку відповідних здібностей (родина, школа, держава та ін.);

- виховні впливи – цілеспрямований розвиток здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності сім'ї, загальноосвітнього закладу, позашкільних закладів освіти;

- досвід виконуваної діяльності – включення людини у різні види діяльності щодо оволодіння суспільним досвідом і вмиле стимулювання її активності у цій діяльності, що здатне здійснити дієвий розвиток її потенційних можливостей;

- особливості емоційно-вольової сфери – які проявляються у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, упевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, готовності поділитися речами й ідеями, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору;

- наявність системи цінностей – що відображається у реалістичній «Я»-концепції, внутрішній мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє;

- випадковість – опинитися у потрібному місці у потрібний час, зустріч із Своїм Учителем тощо.» [4, С. 49–50].

В свою чергу, В. Юркевич пропонує виокремлювати інтелектуальну, академічну, творчу, художню, лідерську або соціальну, спортивну обдарованості. У «Робочій концепції обдарованості», керуючись критерієм видів діяльності і сферами психіки, які їх обслуговують виділено види

обдарованості: інтелектуальна, академічна, творча, художня, спортивна, лідерська, соціальна, практична.

Разом з тим, Н. Лейтес зазначає, що якщо академічна і художньо-виконавська обдарованість прямо співвідносяться з областями людської діяльності, то інші види неможливо «прив'язати» до них однозначно [44], що не заперечує утворенню нового специфічного виду «естетична обдарованість».

Аналіз наукових джерел показує, що досить часто, вживаючи термін «художньо-естетична обдарованість», автори під даним терміном розглядають лише художню обдарованість. Ми припускаємо, що художня обдарованість є частковим варіантом естетичної, результати діяльності якої відображені у одному із видів мистецтва. Зокрема, і відомий російський дослідник обдарованості А. Савенков відмічає, що естетичне не рівнозначне до художнього, воно значно ширше. Художнє – це один із видів естетичного [47].

Такі методологічні розбіжності щодо існування ще одного виду обдарованості та права на існування відповідного поняття, що означає даний вид обдарованості спонукає ще раз акцентувати увагу власне на понятті «естетичне».

Власне поняття «естетика» перекладається з грецького «*aesthetics*» – відчуття, чуттєве сприйняття. Даний термін ввів німецький філософ і теоретик мистецтва Олександр-Готліб Баумгартен (1714–1762) для назви виділеного ним розділу філософії. Естетика зводилася у Баумгартена фактично до краси, яку він визначив як «досконалість чуттєвого сприйняття» і прирівняв до категорій етики і логіки – добра і істини, а також до мистецтва, яке, на його думку, є найвищим вираженням краси [50].

З іншої сторони естетика – це система закономірностей, категорій, загальних понять, яка відображає у світі певної практики істотні естетичні властивості реальності і процесу її освоєння за законами краси, у тому числі буття і функціонування мистецтва, сприйняття і розуміння продуктів художньої діяльності [27]. Це визначення І. Канта дозволяє визначити особливості естетичної обдарованості: розуміти естетичні властивості реальності і процесу її засвоєння за законами краси.

Естетичне – «це особливе емоційно-небайдуже, осмислююче, переживаюче відношення людини до виразних форм дійсності та переживання власного переживання. Поняття «естетичне» як особливий тип відношення використовують також А. Шефтсбері, Д. Дідро та ін. У естетиці І. Канта це поняття має багаторівневий характер творчої взаємодії суб'єкта з об'єктом, завдяки чому об'єкт відкривається виразними якостями як самоцінний та як джерело **рефлексуючої** здатності суб'єкта» [37, С. 230].

У підручнику «Естетика» запропоновано наступне трактування «естетичного» як метакатегорії естетики: «естетичне – метакатегорія естетики, що характеризує певну систему цінностей, пов'язану із суспільно-значущою змістовною формою, яка дається людині в акті чуттєвого сприймання. Специфіка естетичного полягає в нерозривній єдності чуттєво-

матеріальних та ідеально-змістовних моментів, унаслідок чого воно пов'язане з усвідомленням специфіки людського почуття не як психофізіологічного процесу, а як інтелектуальної діяльності, естетичне не вказує на конкретний зміст цінності, на конкретну естетичну якість, а лише визначає причетність предмету, явищі артефакту до сфери людських цінностей, пов'язаних із чуттєво сприйнятою формою» [32, с.113-114].

У підручниках з філософії культури як фундаментальні поняття естетики визначають «естетичне», «художнє». Причому з історії становлення естетики як науки ми спостерігаємо, що тривалий час ці два поняття ототожнювалися. Згодом думки розділилися: частина вчених вважала, що естетичне є складовою художнього, інші вчені – стояли на позиції того, що художнє є частковим випадком естетичного. Але якщо враховувати, що естетичне можна відносити не тільки до творів мистецтва, але і до інших об'єктів оточуючого світу, то закономірно ми приходимо до висновку, що естетичне ширше художнього і містить у собі мистецтво.

Частіше у науковій літературі зустрічаються поняття «естетичний розвиток», «естетичне виховання». Так естетичний розвиток дитини передбачає розвиток здібності сприймати різні явища дійсності як прекрасні.

Проблема естетичного виховання більш розроблена у вітчизняній психологічній та педагогічній науках. Концептуальні засади естетичного виховання розроблені Л. Виготським, Б. Тепловим, А. Леонтьєвим, А. Запорожцем та ін..

Естетичне виховання – це організація життя і діяльності дітей, що сприяє розвитку естетичних почуттів дитини, формуванню уявлень і знань про прекрасне у житті і мистецтві, естетичних оцінок і естетичного відношення до всього, що оточує дитину.

У той же час ми усвідомлюємо, що естетичний розвиток, естетичне виховання не є тотожними до естетичної обдарованості, хоча мають відповідний вплив на її формування.

Проте майже усі визначення обдарованості є занадто широкими і не дають нам жодного уявлення щодо специфічної визначеності суб'єкта як певною мірою обдарованого. Відтак постає строга необхідність у конкретизації та обмеженні основного поняття «естетична обдарованість», визначитися у рамках якого концептуального поля будуть розглядатися проблеми виявлення естетичної обдарованості.

Останнім часом у науковій літературі з'явилися результати проведених досліджень вітчизняних учених В. Кузьменко, В. Тименко, Н. Аніщенко, Н. Бельської, Т. Грицишиної, І. Періг щодо естетичної обдарованості. Зокрема В. Кузьменко визначила структуру естетичної обдарованості дошкільника, її критерії і показники, В. Тименко висвітлює питання підготовки майбутніх педагогів до виявлення естетичної обдарованості в учнів, Н. Аніщенко досліджує питання виявлення музичної обдарованості в дітей та підготовкою педагогічних працівників до діагностування музичної обдарованості, Н. Бельська запропонувала на розгляд наукової спільноти структуру

естетичної обдарованості, у якій роль системотворчого фактору відведена функції оцінки.

У свою чергу, І. Періг пропонує структурно-функціональну модель творчої обдарованості особистості студентів вищого технічного навчального закладу. Модель містить компоненти трьох рівнів. Вчена відмітила, що компоненти пов'язані та взаємодіють між собою, впливаючи при цьому один на одного. *«На першому рівні виділено два загальні компоненти – науково-технічна та гуманітарна обдарованість, які у свою чергу конкретизовані через наступні чотири компоненти: дослідницько-проектна, інноваційно-технологічна, соціально-психологічна та духовна обдарованість. Подані чотири компоненти розподіляються на наступні дев'ять, в яких сконцентровано сформульовані на вищому рівні загальні та спеціальні здібності майбутнього інженера. У духовній обдарованості виокремлено світоглядну, етичну і естетичну обдарованості. Яку автор трактує як «... естетична обдарованість передбачає:*

1) прагнення прикрасити оточуючий світ здобутками науково-технічної творчості;

2) здатність використовувати ідеї технічної естетики і дизайну у власній інженерній діяльності;

3) схильність до естетичного удосконалення світу техніки, як складова інженерної культури;

4) результативність в естетичному покращенні існуючих наукових і технічних об'єктів;

5) почуття гармонії, досконалості та краси» [42, С. 12].

Виходячи із вказаного вище, можемо побачити, що автор, обмежуючись специфікою проведеного дослідження, пов'язує естетичну обдарованість із науково-технічною творчістю.

Розглядати естетичну обдарованість як *«сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким забезпечується можливість здійснювати діяльність на засадах естетики, естетично сприймати і переживати явища дійсності, твори культури та мистецтва, оцінювати їх, співвідносячи з ідеалом, створювати нові естетичні цінності»* пропонує В. Кузьменко [29, С. 29].

Дослідниця визначила критерії та показники естетичної обдарованості. Критеріями є: *«потреба у сприйнятті естетичного; позитивні емоційні переживання під час сприйняття та створення естетичного (явищ природи, творів мистецтва, навколишнього); здатність адекватно оцінити (естетичний смак); здатність до створення естетичного»* [29, С. 29].

Показниками критерію «потреба у сприйнятті естетичного» є: потреба сприймати естетичні явища та об'єкти; навколишнього, творах мистецтва тощо; бажання копіювати естетичні дії, продукти діяльності та інші естетично оформлені об'єкти, потреба у створенні естетично оформлених об'єктів [29, С. 29].

Показниками критерію «позитивні емоційні переживання під час сприйняття та створення естетичного» є: прояви позитивних емоцій

(інтересу, задоволення, радості) під час сприйняття естетичного у мистецтві, літературі, явищах природи, мовленні; переживання позитивних емоцій під час репродукування та наслідування естетичним зразкам; переживання естетичних почуттів під час створення прояви естетичних об'єктів [29, С. 29].

Показниками критерію «адекватність оцінювання естетичного» є: виділення та усвідомлення ознак естетичного та потворного в оточуючому середовищі, спроможність адекватно оцінити власні продукти діяльності з огляду на естетичність їх оформлення; адекватно оцінити естетичні цінності, створені іншими [29, С. 29].

Показниками критерію «здатність до створення естетичного» є: вміння копіювати, репродукувати, наслідувати естетично оформленим зразкам; уміння знаходити нові прийоми естетичного оформлення об'єктів довкілля, творів мистецтва, тощо; спроможність створення нових естетичних об'єктів [29, С. 29].

Серед закордонних вчених, які досліджують естетичну обдарованість, можна відзначити О. Беляєва, О. Торшилову. Так за результатами проведених наукових розвідок О.Беляєв аргументовано запропонував визначення естетичної здібності та вказав на відмінності між естетичною та художньою здібностями.

Значно далі пішла у своєму дослідженні О. Торшилова, котра розробила концепцію діагностики естетичної обдарованості та створила систему діагностичних методик виявлення і розвитку естетичної обдарованості дитини, яка спрямована на визначення почуття форми дітей різних вікових категорій у сприйнятті світу і мистецтва.

Водночас, О. Торшилова пропонує модель естетичної обдарованості (вище норми), яка базується на подоланні в оцінці світу мистецтва опори на вузьку тріаду істини, добра і краси в її елементарному варіанті, на бачення образної унікальності кожного явища і твору мистецтва, а не на підведенні його під стандарт. Щоб дати дитині можливість вийти за рамки спільного «предметного» пізнання варто, як стверджує вчена, спрямувати дитину на бачення особливостей форми явища чи твору мистецтва, неповторності форми як єдиного способу демонстрації свого особливого змісту. Науковець пропонує сприймати форму не як деякі окремі «виразні засоби», прикраси, шляхи, яким досить часто в методиках художнього розвитку і вчать як ознакам «естетичності», а як все, що бачить, сприймає людина в певному творі чи явищі [56, С. 135].

Розробки діагностичного інструментарію для виявлення естетичної обдарованості вченої спрямовані на різні вікові категорії.

У довіднику «Естетика» за загальною редакцією А. Беляєва, естетична здібність розкривається через сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким відкривається можливість здійснювати естетичну діяльність. Естетична діяльність ж, як зазначено у даному джерелі, передбачає можливість естетично сприймати і переживати явища дійсності і мистецтва, оцінювати їх завдяки судженням смаку і співвідношення з ідеалом, створювати різні нові естетичні цінності (у праці, поведінці, науці,

техніці). Естетична здібність базується на особливих природних задатках, але проявляється і розвивається тільки за певних психологічних і соціально-історичних умов існування індивіду. Формування естетичної здібності відбувається через становлення і удосконалення особистості в умовах існуючого рівня естетичної і художньої культури [64, С. 329].

У цьому ж джерелі запропоновано означення художньої здібності та зазначено відмінності між естетичною та художньою здібністю. Художня здібність є своєрідним проявом, конкретизацією і спеціалізацією естетичної здібності. Тобто художня здібність полягає не лише в здатності естетичного сприйняття, переживання і оцінювання мистецьких творів, але і створення художніх цінностей. І, до того ж, якщо естетична здібність, як зазначає О. Беляєв, є у кожній нормальній особистості, то художня здібність є особливою обдарованістю, яка репрезентується через схильності, потреби і можливості до художньої творчості, через легкість засвоєння навиків творчої діяльності в тому чи іншому виді мистецтва. Художня здібність залежить від рівня творчої обдарованості особистості, від якості створених художніх цінностей, їх новизни, самобутності і суспільної значущості характеризується як талант і геній. У той же час естетична обдарованість при всій своїй універсальності може бути розвинена у різних особистостей по різному [64, С. 329]. ***Вищий прояв естетичної здібності в особистості від рівня прояву у багатьох інших осіб ми вважатимемо естетичною обдарованістю.***

Теоретичне осмислення проблеми естетичної обдарованості дозволяє виділити її рівні: пасивно-реактивний, ментально-критичний, активно-творчий.

Перший пасивно-реактивний рівень містить перцептивний і емоційно-чуттєвий компоненти. Перцептивний компонент забезпечує особу підвищеною відносно інших осіб сприйнятливістю до краси і гармонії. Ця здібність несвідома, але сприяє баченню красивого там, де інші його не помічають. Предметом естетичного сприйняття є мистецтво і природа, результати людської діяльності [7].

Емоційно-чуттєвий компонент відображається здатністю глибокого переживання краси через активізацію і розвиток естетичних почуттів. Даний компонент сприяє збагаченню внутрішнього світу суб'єкта, стимуляції особистісного, духовного і творчого росту через розвиток емоційного інтелекту [7].

Другий рівень – ментально-критичний – характеризується здібністю до оцінювання взагалі і, зокрема, міри естетичності предмета, до формування аргументованого естетичного судження, а також до переконливої передачі даного висновку. Дана складова естетичної обдарованості найбільш яскраво виражена у експертів в різних областях [7].

Третій рівень виявляється у осіб при наявності таких досягнень і результатів діяльності, які отримують високу оцінку експертів. Вони можуть створити продукт, який відповідає критеріям естетичного, тобто близького до ідеального, може набувати статусу еталону [7].

Наявність в особі естетичної обдарованості передбачає присутність естетичного сприйняття, естетичного почуття, естетичного судження, естетичної потреби тощо. Оскільки обсяг посібника не дозволяє здійснити детальний аналіз вказаних понять, пропонуємо ті трактування, які запропоновані в одному понятійному полі із естетичною обдарованістю, а отже є методологічно не суперечливими у контексті нашої проблематики.

Естетичне сприйняття є формою чуттєвого відображення дійсності у свідомості людини, його здатністю знаходити, розрізняти, приймати і засвоювати естетичні явища внутрішнього світу, зокрема, в області мистецтва [38]. Естетичне сприйняття залежить від досвіду особи, її естетичної інформованості, настрою, психологічного стану, асоціацій [28].

Естетичне сприйняття відзначалося багатьма дослідниками психології особистості, як специфічний тип пізнання світу і місця особи в ньому.

У свою чергу естетичне сприйняття актуалізує естетичне почуття. Естетичне почуття, як зазначено у «Довіднику естетики» А.О. Беляєва, є «безпосереднє емоційне переживання людиною свого естетичного відношення до дійсності, яке підкріплюється естетичною діяльністю у всіх її видах, включаючи художню творчість, і супутні їм у якості активної енергетичної основи. Як тільки таке переживання втрачається, естетичне відношення людини до дійсності потухає або переходить в поле рефлексивного судження. В естетичному почутті у чистому вигляді представлений весь духовний світ людини, її індивідуальність і соціальний досвід. Почуття естетичне завжди мало вибірково-оцінювальний характер. Не дивлячись на амбівалентність естетичного почуття, у ньому завжди переважає позитивна емоція, навіть у відношенні до жахливого і потворного. Якщо ж переважає негативний емоційний фон, то естетичне почуття згасає. Естетичному почуттю притаманно предметно-ситуативний характер. Воно завжди спрямовано на предмет і естетично відтворює його в уяві як образ бажаної дійсності. Естетичне почуття може мати різну ступінь усвідомленості: може бути і несвідомим і рефлекторним, піднімаючись до розгорнутого судження смаку. Будучи емоційним планом естетичного відношення і розвиваючись синхронно з ним, естетичне почуття має і власну домінанту розвитку. Починається воно з попередньої емоції, несвідомої естетично реакції («ох!», «невже!»), яка виводить свідомість людини за межі звичного буденного і включає його в естетичне відношення. На його базі формується стійке позитивно забарвлене почуття радості, душевного комфорту. Своєї кульмінації естетичне почуття досягає в катарсисі. Володіючи вродженими передумовами і будучи суб'єктивним, естетичне почуття соціально обумовлено. Воно продукт як цілеспрямованого, так і ненавмисного естетичного виховання. Соціальна детермінованість естетичного почуття визначає і його історичність: для кожної історичної епохи характерний свій історичний тип естетичного почуття, яке реалізується, виражається в тому числі і в мистецтві (сльозливий сентименталізм, героїчно-іронічний романтизм, рефлексивний реалізм і т.п.) Стійкість і соціальна значущість естетичного почуття закріплюється в

естетичній потребі, яка сформувавшись, знаходить свій вихід у різних видах діяльності і відношення людини до дійсності» [64, С. 396].

До основних понять, які характеризують естетично обдаровану особистість відноситься естетичне судження. Так, знову ж таки у довіднику «Естетика» А.Беляєва запропоновано наступне розуміння цього поняття: «Естетичне судження це категорія естетики, яка фіксує специфіку естетичного відображення: естетичне судження, на відмінну від логіко-понятійного судження, є нетеоретичне висловлювання про естетичне значущість предмету, яке включає і його оцінку; один із способів позитивного чи негативного реагування суб'єкта на естетичні аспекти дійсності і мистецтва. Будучи мовним вираженням (в письмовій або усній мові) відношення до естетичних явищ, естетичне судження тісно пов'язано з іншими формами естетичного оцінювання: безпосередньо-емоційним (наприклад, сміх, сльози) і дієво-практичним (наприклад, знищення безобразного у дійсності чи втілення прекрасного у творах мистецтва). Судження естетичне як безпосередньо-контактне, пряме реагування суб'єкта на зовнішній предмет у дійсності носить глибоко опосередкований характер, реалізуючи не тільки власний інтелектуальний, емоційний, сенсорний досвід, рівень культури даної особистості, але і закріплений в системі естетичних норм, установок, еталонів, ідеалів та інших ціннісних орієнтирів сукупний людський досвід, який накопичений в історичному процесі естетичного освоєння дійсності. Здібність до естетичного судження, яка сформувалася у процесі історичної практики, проявляє себе в естетичному смаку. Судження естетичне відрізняється від логічного, понятійно-теоретичного судження, по-перше, вираженою залежністю від суб'єкта, у тому числі від особистісного смаку індивіда; по-друге, відносно слабкою доказовістю. Перевірка якості смаку, правильності судження естетичного здійснюється не шляхом логічного спростування, а в практиці художньої культури» [64, С.336].

Відомо, що естетичні потреби посідають найвище місце у структурі потреб людини.

Довідник «Естетика» за редакцією А.Беляєва трактує: «потреба естетична – зацікавленість людини в естетичних цінностях, вихідний момент засвоєння і створення естетичного людиною в різних формах діяльності, і перш за все в діяльності художній, в мистецтві, де естетичне начало виражається в найбільш концентрованому виді. Естетична потреба відноситься до розряду духовних потреб, хоча генезис її сходить до матеріальної сфери життя людського суспільства. Це закономірно, оскільки матеріальні потреби у своїй первобутній, вихідній формі тісно пов'язані з процесом формування людської духовності. Потреба естетична будується на безкорисному відношенні суб'єкта до естетичного об'єкта. Ідея безкорисливості потреби естетичної вперше в історії естетики була представлена в естетичній концепції Канта. Потреба естетична універсальна і синкретична (нероздільна) за своєю природою: світ і людина виступають у ній в цілісній єдності. Завдяки інтегративній універсальності і орієнтованості на «родове» людське начало, задоволення потреби естетичної, виявляється

забезпечити може, за думками Луначарського, «максимальну радість людині». Виступаючи вихідним імпульсом для творчого сприйняття світу і перетворення його за законами краси, потреба естетична, сприяє само творчому розвитку особистості, удосконаленню людини. Потреба естетична є фундаментом, основою, на якій будується естетична культура особистості, і являє собою першочерговий компонент у структурі естетичної свідомості. Із потребою естетичною тісно пов'язано естетичне почуття; воно впливає на формування естетичних смаків і ідеалів, відображається в кінцевому акті процесу естетичного пізнання – в естетичній оцінці. У сфері реального функціонування естетичної свідомості потреба естетична представлена як в осмисленій, так і в неосмисленій формі, яка проявляється в останньому випадку переважно емоційно. Формування потреби естетичної особистості обумовлено широким полем факторів емоційного порядку і починається з раннього дитинства, під естетичним впливом краси природи, зустріч з справжніми естетичними об'єктами. Якісний розвиток потреби естетичної продовжується потім протягом всього життя людини. Рівень естетичної потреби – показник не тільки естетичної культури особистості, але і культури в цілому, її «людської гідності» (Толстой)...» [64, С.266].

Оскільки ми вже зазначали, що однією із найважливіших складових естетичної обдарованості є оцінювальна функція, то розглянемо її основні характеристики. Тут же відмітимо, що дослідженням оцінювальної функції естетичної обдарованості займалася Н.Бельська [7]. Ми висвітлюємо лише певні аспекти даної складової естетичної обдарованості.

Тож, естетична оцінка, як зазначає А.Беляєв, є спосіб встановлення естетичної цінності будь-якого об'єкта, осмислений результат естетичного сприйняття, який зазвичай відображається у судження типу «Це красиво!», «Це жахливо!» і т.п. Естетичну оцінку можна надати всім предметам і явищам, які доступні безпосередньо-чуттєвому сприйняттю (зоровому, слуховому) чи можуть бути відтворені уявою і викликають у людини специфічну емоційну реакцію – естетичне почуття. На відмінну від більш широкого діапазону естетичної оцінки, художня оцінка стосується тільки творів мистецтва. Естетична оцінка є заключною ланкою, висновком процесу естетичного сприйняття. У цьому процесі предмет усвідомлюється як змістовна форма (зовнішня і внутрішня) і оцінюється міра його організованості, впорядкованості, структурної цілісності. Естетична оцінка необхідно поєднується з оцінкою об'єкта з утилітарної, моральної, політичної точки зору. Вона може відповідати утилітарній оцінці (наприклад, при оцінці архітектурного твору) чи оцінці моральній (наприклад, при оцінці людського вчинку), але може і суперечити цим оцінкам (наприклад, в судженнях «ця людина вихована, але некрасива» тощо).» [64].

Естетична оцінка підкріплюється естетичним смаком особистості.

У свою чергу під естетичним смаком розуміють здібність людини завдяки почуттю задоволення чи незадоволення диференційовано сприймати і оцінювати різні естетичні об'єкти, відрізнити прекрасне від огидного у дійсності і мистецтві, розрізнити естетичне і неестетичне, знаходити у

явищах риси трагічного і комічного. По відношенню до оцінки творів мистецтва естетичний смак конкретизується у художній. Індивідуальний естетичний смак являє собою естетичну установку, яка формується в естетичному досвіді особистості і, в свою чергу, включає в новий досвід, опосередковуючи кожне нове естетичне сприйняття і переживання. Естетичний смак є суб'єктивним критерієм естетичної оцінки, яка в більшій мірі є інтуїтивною, тобто емоційно передує раціональному естетичному судженню. Однак, естетичний смак визначається тим, у якій мірі виражена у ньому суб'єктивна оцінка відповідає об'єктивній естетичній цінності. Хороший естетичний смак – здібність отримувати насолоду від справжнього прекрасного і емоційно відштовхувати огидне, а також потреба сприймати, переживати і створювати красиве [64].

Вище зазначене приводить нас до наявності особливого естетичного відношення до дійсності у особистості. Варто зазначити, що естетичне відношення до дійсності розглядається вченими як складова художньої обдарованості. У рамках такого роду досліджень визначено критерії естетичного відношення особистості до дійсності та розроблено методики діагностики рівня такого відношення.

Психологічні механізми естетичного відношення до дійсності досліджувалися Б. Ананьєвим, Л. Виготським, А. Леонтьєвим, В. Мясищевим, С. Рубінштейном, П. Симоновим, А. Мелік-Пашаєвим та ін.

Естетичне відношення до дійсності, як зазначає А. Мелік-Пашаєв, у його розвинених формах – здібність людини сприймати чуттєвий вигляд предметів і явищ як вираження їх не утилітарної цінності і внутрішнього життя, яке близьке її власній, і завдяки цьому осмислено переживати свою співпричетність до світу: до інших людей, природи, творів людської культури [36].

Визначенням критеріїв рівня естетичного відношення до дійсності займалися А. Мелік-Пашаєв, О. Іванова, Т. Баришева, В. Ражнікова.

Зокрема, А. Мелік-Пашаєв визначив кількісні і якісні показники вербальних характеристик предметів [39].

Кількісні – число даних предмету характеристик.

Якісні:

- підвищена емоційність,
- відсутність безоцінкових визначень,
- опис зовнішніх особливостей у «знятому» образному виді,
- внутрішня гармонійність;
- тяжіння до створення цілісного образу-характеру навколо єдиного емоційного стрижня,
- закінченість,
- незалежність стратегії описання від конкретних речей, багатство образів-асоціацій).

Даний підхід розкриває естетичне відношення до дійсності у рамках діяльності, результати якої реалізуються у художній області. Хоча такі

критерії як незалежність стратегії описання від конкретних речей, внутрішня гармонійність можна відносити до проявів естетичного відношення до дійсності взагалі.

Кількісні і якісні критерії естетичного відношення до дійсності за В. Ражниковою:

- кількісні виражаються багатством модальностей всередині одного настрою,

- якісні – калібровка (від 1 до 10) і здібність індивіда правильно відбирати відповідний калібр модальності тому чи іншому витвору мистецтва чи явища дійсності [39].

Критерії рівня розвитку естетичного відношення до дійсності за О. Івановою:

- інтерес до естетично виразних об'єктів дійсності, виокремлення їх з допомогою естетичних категорій, своєрідність сприйняття витворів мистецтва;

- прояви емпатії, почуття співпереживання і співпричетності; розуміння і оцінювання дійсності з позицій «гарно – погано», «добро – зло»;

- ціннісне відношення до продуктів творчої діяльності ровесників;

- рівень розвитку кольоросприйняття;

- спосіб побудови образів сприйняття [39].

Дані критерії спрямовані на зовнішній світ буття суб'єкта, ми припускаємо, що естетичне відношення до дійсності естетично обдарованих осіб спрямоване як назовні так і у власний світ, тому пропонуємо розглядати рефлексію, особливості мислення.

Враховуючи вище зазначене пропонуємо розглядати такі напрями виявлення естетичного відношення до дійсності:

- розуміння і оцінювання дійсності з позицій дихотомічних рядів «прекрасне – потворне», «добро – зло», «комічне – трагічне» і т.п.;

- емпатія;

- рефлексія;

- розуміння і оцінювання продуктів діяльності естетичними характеристиками буття: пропорція, симетрія, гармонія, ритм, єдність у різноманітності і т.п.;

- інтерес до естетично виразних об'єктів дійсності;

- спосіб побудови образів сприйняття;

- естетичний стиль організації зовнішнього середовища;

- естетичний стиль мислення, вираження.

Про взаємозв'язок естетичної обдарованості в цілому або ж наявність компонентів останньої у структурах інших обдарованостей, зокрема у творчій через об'єктивні причини, головною із яких є недостатність дослідження саме естетичної обдарованості, майже не відомо. І тут доречним є вислів Гегеля, що чим багатший предмет, який підлягає визначенню, тим більше різних сторін він представляє розгляду, тим більш різними виявляються надані йому дефініції [16]. Але в окремих роботах

простежується, наприклад, про наявність естетичного у науковій мисленнєвій діяльності, яка спрямована на творче продукування деякого «продукту», зазначені взаємозв'язки. Так, зазначається, що науковому і естетичному мисленню передують деякий стан гармонії і порядку [61]. Такі стани сприяють впорядкуванню самого усвідомлення суб'єкта творчості як передумови творчості. Інакше кажучи, для отримання результату творчої діяльності, потрібно відчуття гармонії «душі» суб'єкта творчої діяльності, що у даному випадку може розглядатися як сукупність позитивних обставин чи оточення як умови спокою і зосередження на головному. Можна додати і про внутрішню гармонію, яка синтезує процеси когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості, виводить мисленнєві процеси на вищий рівень. Є особливі естетичні вимоги і до об'єкта дослідження або ж продукту творчої діяльності і це другий аспект. Якщо даний об'єкт пізнання чи творчості недосконалий, незручний, «некрасивий» у сенсі пізнання, значить, дуже велика ймовірність, що він містить і теоретичні прогалини. Простота і мінімальність об'єкта – це також естетика [61]. Таким чином, потреба в естетиці належить до розряду необхідних умов творчості, потреб, що передують творчому розв'язку певного завдання чи є самим процесом творчості, а у багатьох випадках і його ціллю.

Виходячи із зазначеного, можна припустити, що естетична обдарованість може проявлятися як у художній так і в науковій та інших областях людської діяльності.

Отже, естетична обдарованість є вищим проявом сукупності індивідуально-психологічних особливостей особистості, завдяки яким особистість може естетично сприймати і переживати явища дійсності і мистецтва, надавати їм естетичну оцінку, створювати нові естетичні цінності. Естетична обдарованість має три рівні пасивно-реактивний, ментально-критичний, активно-творчий.

Особи, які мають естетичну обдарованість відрізняються особливістю естетичного оцінювання предметів дійсності. На нашу думку, таке оцінювання – це механізм співставлення даного із певним «ідеалом». Саме естетична обдарованість дає можливість «бачення» такого ідеалу. І це бачення є як частково набутою властивістю, так і вродженою.

Запитання:

1. У чому полягає суть трансцендентального підходу до розуміння обдарованості?
2. Розкрийте особливості соціологічного підходу усвідомлення обдарованості.
3. Охарактеризуйте спадково-генетичний підхід розуміння обдарованості.
4. На яких положеннях ґрунтується психогенетичний підхід до пояснення обдарованості.
5. Розкрийте суть здібнісного підходу до усвідомлення обдарованості.
6. Що розуміють під поняттям «здібності»?

7. Що є творчою обдарованістю?
8. Що є обдарованістю за Дж.Рензуллі?
9. Які багатофакторні моделі вітчизняних вчених Ви можете назвати?
10. Дайте характеристику теорії множинного інтелекту за Г.Гарднером.
11. Як Ви розумієте терміни «естетика», «естетичне»?
12. Як визначають естетичну обдарованість вітчизняні науковці на чолі з В.Кузьменко?
13. У чому полягає суть естетичної обдарованості за О.Торшиловою?
14. Що є естетична здібність?
15. У чому полягає відмінність між естетичною і художньою здібностями?
16. Які рівні естетичної обдарованості виділяють вітчизняні вчені?

2. Аналіз підходів виявлення естетичної обдарованості в осіб різних вікових періодів

Проблема діагностики естетичної обдарованості у особистості знаходиться не лише у площині теоретичних конструктів, а й коріниться у площині емпірії. Цілком зрозуміло, що висновок щодо наявності естетичної обдарованості у особистості чи її відсутності можна зробити *post factum*. Себто за наявності чи відсутності індивідуальних дій людини, які демонструють таку наявність або відсутність. Однак, якщо до дану проблему розглядати не з позиції дослідження крайнощів (тобто не у системі «абсолютна наявність – тотальна відсутність»), а з позиції золоті середини з неодмінним пошуком можливих варіацій та модифікацій, то актуальним стає пошук механізмів свідомого управління, спрямування і подальшого розвитку естетичної обдарованості. Пошук таких механізмів необхідним чином зачіпає ряд супутніх проблем, які мають як суто науково так і практичне значення. Однією з таких проблем є проблема пошуку адекватного та релевантного діагностичного інструментарію, який би давав можливість повноцінно, а головне чітко, виявити у особистості естетичну обдарованість. І бажано на ранніх етапах становлення цієї особистості.

Закономірно, що в історії наукової думки присутні певні спроби розв'язати дану проблему, які можна згрупувати у декілька підходів.

Перші спроби виявити наявність естетичних закономірностей чи відмінностей у осіб різних вікових груп розпочалися у рамках експериментальної естетики, родоначальником якої вважається Г. Фехнер (1801–1887 рр.), згодом продовжилися в психології. Закладені принципи виявлення естетичного в особі Фехнера популярні протягом тривалого часу, звертаються до них і сучасні дослідники. Експерименти вченого були спрямовані на виявлення закономірностей сприймання зображень, точніше на методи дослідження закономірностей стимулів: метод вибору стимулу, якому надається перевага, метод продукції, коли респонденти виконують маніпуляції, що відображають вихід стимулу, якому надається перевага, метод використання, коли вивчаються артефакти, які найчастіше зустрічаються в даній культурі.

Фехнер пропонував респондентам (люди різного віку, статі, соціального статусу) вибрати прямокутники (площа кожного дорівнювала 16 см кв., але різні довжини сторін), які їм подобалися найбільше і найменше. Обробивши дані, Фехнер дійшов висновку, що серед прямокутників, які найбільше вибирали як такі, що подобаються найбільше була фігура із відношенням сторін 34:21, що відповідає відношенню золотого перетину. Також Фехнер акцентував увагу на проблемі математичного підходу до естетичних закономірностей, цим самим розпочавши естетику простих форм. Виявлення естетичних закономірностей через використання простих форм має тривалу експериментальну історію. Вчений балансував між довірою до індивідуального досвіду та пошуком універсальних закономірностей його можливостей. І саме даний дослідник визначав

сутність естетичного як найважливішу закономірність об'єкта як формулу золотого перетину.

Наступні експериментальні розвідки здійснювані в межах предметного поля експериментальної естетики належать Е. Баллоу. Зокрема, вчений зробив досить вагомий вклад у дослідженнях, які спрямовані на виявлення типів сприйняття респондентів по відношенню до кольору. Пізніше дослідницький інтерес Е. Баллоу зосередився навколо проблем пов'язаних з особливостями цілісного суб'єктивного естетичного відгуку. Його дослідження вперше передбачали чергування експериментів «простих форм», елементів естетичного із спробами включити відношення до естетичних елементів у цілісну реакцію на естетичний об'єкт. І вже, на відміну від Фехнера, Е.Баллоу працює не з прямокутниками, а з кольором, що дозволяло значно ширше і більш адекватно стимулювати духовно-асоціативну реакцію респондентів. Крім того у ході такого експерименту фіксувався не лише простий суб'єктивний вибір кольору, а і відбувалося часткове занурення у мотиваційну сферу особистості. Зокрема, відбувалося фіксація чинної мотивації відповідного вибору кольору. Для експерименту Е. Баллоу залучив 35 людей. Кожному респонденту окремо у темній кімнаті показували у отворі, який освічувався кольорові паперові стрічки. Всього – 70 варіантів та комбінацій кольорів і відтінків. За результатами проведеного експерименту було виявлено чотири основні типи реакції, які Е. Баллоу кваліфікував як: об'єктивний, фізіологічний, асоціативний і тип «характер».

Так за Е. Баллоу *об'єктивний тип реакції* – це безособистісне відношення до кольору, оцінюється за критеріями чистоти, яскравості і насиченості [53].

Людина представник *фізіологічного типу* оцінює колір через те, як він впливає на власний настрій чи організм [53].

В свою чергу, *асоціативний тип* розкривається шляхом налагодження стійких асоціативних зав'язків через механізм порівняння чим-небудь у певний період часу на рахунок схожості чи згадуванню, знанням чи пам'яті [53].

Для представників типу «характер» сам колір володіє настроєм, емоційним характером, темпераментом, навіть особистістю [53].

Варто відзначити, що Е. Баллоу, вважав, що естетичне сприйняття залежить від ряду факторів (до цього фактори впливу на естетичне сприйняття нівелювалися або ж просто не враховувалися) індивідуальних і соціальних, факторів уяви, досвіду і попередніх знань, сподіванок і установок.

Оскільки діагностика музичних здібностей питання досить глибоке і складне, тому не може бути висвітлена в матеріалах даного посібника. Але варто відзначити деякі методики, які передбачають як виявлення музичних здібностей так і водночас діагностику здібності надавати оцінку певному твору чи фрагменту. Саме здібність до естетичної оцінки є, за словами Н. Бельскої, системотворчим компонентом естетичної обдарованості. Ми, проводячи наше дослідження враховували дану позицію.

У свою чергу Г. Вінг створив тест, одна група питань якого направлена на виявлення музичної здібності, а друга – на здібність до оцінки музики. Вчений включав у таку здібність оцінку ритму, мелодії, гармонії; оцінку придатності музики до оставленої мети, виконавських трактовок, фразування, вірності темпоритму, цілісності всієї структури.

Відмінний від попереднього підхід використав Н. Мейер. Причому його тест використовується і в наш час для фіксації естетичних здібностей осіб [53]. Так продовжуючи роботу своїх попередників, які ставили перед собою завдання експериментальним способом виявити параметри художнього таланту, дослідник чи не вперше виділив основні якості художньо обдарованих осіб.

До експерименту залучалися як звичайні так і діти з художньою обдарованістю. Завдяки цьому експерименту, за рахунок порівняння характеристик дітей двох груп було чи не вперше визначено особливості художньо обдарованих осіб, хоча таке визначення було невдалим через відсутність критерію саме художньої здібності [53, С. 68].

Саме Мейер вперше для вимірювання естетичних здібностей вибирає недиференційований підхід, а ключовим критерієм виділяє здібність здійснювати судження про красу. Тут чи не вперше з'являється здібність до естетичного оцінювання об'єктів. Він же визначає концепцію краси твору мистецтва, або ж, за позицією вченого, це і є естетична цінність твору мистецтва: баланс, симетрія, гармонія, єдність, ритм.

Отже, у експериментах Мейера респонденту пропонується вісім репродукцій мало відомих творів мистецтва, до кожної із яких підібрано одну або декілька копій. У копіях внесені деякі невеликі зміни, які порушують баланс, симетрію чи ритм оригіналу. Серед оригінальної репродукції і копії респонденту запропоновано на власний розсуд вибрати ту, у якій дотримано баланс, ритм тощо [53]. Така методика створення тестових методик має продовження з різними модифікаціями і удосконаленнями і у дослідників сучасності. Зокрема, пізніше ми розглядатимемо методики О. Торшилової та Т. Морозової.

Досліджуючи сприйняття мистецтва дорослими і дітьми Валентайн відмічає, що з 11–12 років діти правильно сприймають настрій героїв картин; але вони не схильні сприймати цілісність художнього полотна.

Свого часу на проведення експериментів щодо виявлення естетичних здібностей в осіб різних вікових періодів у рамках експериментальної естетики значний вплив зробила гештальтпсихологія. Саме гештальтпідхід дозволяє зберігати біхевіористські методики та підкріпити їх антиісторичним підходом до розуміння естетичної свідомості суспільства і людини, оживляючи ідею про вроджену естетичну здібність. На таких позиціях проводив свої експерименти Г. Айзенк. Для наочності процедурно опишемо один із експериментів Г. Айзенка, до результатів якого апелюють науковці у своїх дослідженнях.

Для свого експерименту вчений залучив 18 представників різних професій, різного віку і статі. Респондентам було запропоновано триста репродукцій, які були відібрані за такими правилами:

1. 32 портрети старих і сучасних майстрів.
2. 15 фотографій статуй римських імператорів (із колекції Британського музею).
3. 15 кольорових книжкових палітурок різного формату без малюнків.
4. 20 малюнків К. Лоррена, виконаних олівцем.
5. 20 кольорових фото «купальниць», які використовувалися для реклами.
6. 16 кольорових фото ваз із колекції Британського музею.
7. 8 репродукцій ритуальних малайських масок злого духа.
8. 15 монохромних японських картин.
9. 9 фото сучасних (на той час) пароплавів.
10. 20 японських пейзажів.
11. ряд із 17 картин, які відбиралися довільно експертами, як такі, що їм подобаються.
12. 20 вишиванок із колекції Британського музею.
13. 12 кривих, які зображують математичні функції.
14. 32 сучасні статуї.
15. 15 фотографій квітів.
16. 20 фотографій східної кераміки.
17. 15 репродукцій фрагментів чеканки по сріблу.
18. 12 репродукцій середньовічних годинників [53].

Респондентам було запропоновано розкласти репродукції у порядку суб'єктивного естетичного пріоритету відповідно до кожної запропонованої групи. Із співставлення порядків утворення таких рядів був виведений середній порядок розкладу. Потім завдяки математичній кореляції - співставлено середній порядок усіх виборів кожного респондента із середньою загального порядку переваг. Отримана значна кореляція, що дозволяє говорити про наступний висновок: існує загальний фактор естетичного смаку, який названо Т-фактором (з англійської taste – смак). Цей фактор дозволяє робити судження про наявність смаку [53, С.100]. Водночас, такий результуючий висновок слугував підтвердженням концептуальної позиції вченого щодо того, що освіта не впливає на правомірність естетичних оцінок. Позаяк, на думку дослідника їх критерій знаходиться поза межами соціального і може бути віднайдений у царині фізіології. Суттєвим недоліком проведених експериментів Г.Айзенка є те, що вчений чітко не визначає, що для нього є краса; не аргументує якими ж конкретними критеріями краси він послуговується у проведених дослідженнях. При виборі чогось, як вважає Айзенк, особа орієнтується на форму. У ході дослідження було також виявлено другий фактор, біполярний до Т-фактору. Для визначення його особливостей Айзенк провів друге дослідження. Для нього він відібрав нові ряди творів мистецтва, які рівнозначні між собою (на його думку). Із них було утворено п'ять груп:

- 51 пейзаж, хронологічний відрізок відібраних полотен охоплював часи Дюрера до сучасної Айзенку епохи;
- 51 репродукції, із яких 32 портрета, художників часів Відродження до сучасності;
- 32 фото скульптур Кольбе, Майоля, Барлаха, Климша;
- 51 фото невідомих пейзажів австрійського художника Др. Дефнера.

Респондентам (цього разу було 15 людей різних професій, різного віку і статі) було запропоновано розкласти за смаковими перевагами кожний ряд. Результати дозволили виявити деякий К-фактор, який відрізняв осіб, що надали перевагу сучасному мистецтву, яскравому пейзажу, скульптурам Барлаха і Майоля від тих, що обрали темні і похмурі художні твори. Але, у даному конкретному випадку варто не випускати із поля зору думку О. Торшилової, яка справедливо відмітила, що сам експеримент дещо спрямований на отримання потрібних Айзенку даних. Тобто відбувалося безпосереднє чи опосередковане викривлення емпіричних фактів шляхом їх переінтерпретації відповідно до гіпотетично обраних теоретичних конструктів і положень. Водночас даний поділ відніс до «темного і похмурого» роботи класичного мистецтва, а до яскравого і світлого – модернізм.

В далекому 1939 році Бригхауз запропонував експертам (до кола яких було відібрано дорослих осіб з обов'язковою умовою щоб вони мали художню освіту) вибрати серед запропонованих (многокутників ті, які, на їхню думку, мають кращий вигляд. Експерти вибирали скоріше прості, ніж складні многокутники [53].

У той же час у 1952 році Ф. Баррон провів експеримент з тестом Уелша, отримав зворотній результат. Художники, які ввійшли у вибірку, перевагу у своєму виборі надавали складним і асиметричним фігурам. В свою чергу, протилежними вподобаннями керувалися респонденти не художники, як надавали перевагу фігурам простим та симетричним. Пізніше у 1964 році студенти-художники, які брали участь у експерименті, що проводили Манзингер і Кессен надавали першість складним формам [53]. Що дозволяє зробити закономірне припущення про те, що оцінювання респондентами простих форм у змінній «простота-складність» не завжди дає істотну можливість для виявлення здатності надання естетичної оцінки.

До числа найбільш відомих тестів на виявлення естетичної обдарованості відноситься тест VAST (Visual Aesthetic Sensitivity Test). Завдання тесту побудовані на прийомі руйнування форми. Одним із прийомів, який використовують дослідники при створенні завдань у рамках даного підходу, є часткове руйнування форми естетичного об'єкта і порівняння вражень реципієнта від оригіналу і його зміненого варіанту [19]. Так образи образотворчого мистецтва пропонувалися респондентам для порівняння у основному варіанті та із певними модифікаціями. Детально підхід руйнування форми описаний у роботі «Диагностика эстетической одаренности: апробация теста VAST в России» [1].

Принагідно, варто відмітити, що результуючим висновком даного тесту була теза про те, що особистості, які здатні відрізнити художньо досконалий об'єкт від інших змінених варіантів, визнаються більш естетично обдарованими, ніж ті, які цього зробити не можуть [19].

Отже, стимульний матеріал тесту VAST складається із певної кількості пар малюнків (у різних версіях даного тесту їх кількість змінюється від 42 до 50). У кожній парі один малюнок є досконалим, а другий зміненим. При проведенні тестування піддослідним пропонуються пари малюнків з проханням вказати на кращий. Попередньо в інструкції пояснюється, на основі чого малюнок вважається кращим [19].

Результати отримані групою дослідників А. Григор'єв, Т. Князева, Р. Козьяков, О. Смирнова, В. Сухановский вказують на те що:

- не знайдено позитивної вікової динаміки результативності виконання тесту, однак специфіка використаної на виборці дорослих реципієнтів процедури не дозволяє вказувати про відсутність такої динаміки;

- отримані результати не дають підстави стверджувати, що розподіл оцінок тесту характеризуються вираженою асиметрією. Хоча такі результати відмінні від отриманих результатів інших дослідників;

- тест має задовільну надійність (коефіцієнт α Кронбаха становить 0,86; кореляція результатів по парним і непарним завданням дорівнює 0,76;

- оскільки середня оцінка декількох дорослих професійних художників, які входили в вибірку дорослих, не перевищувала середньої оцінки інших членів вибірки, то позитивного висновку про валідність тесту дослідники дати не можуть;

- оцінка на виборці учнів гімназії кореляції результативності тесту з результативністю виконання тесту «Стандартні прогресивні матриці плюс (SPM Plus) вказує на наявність слабкого позитивного зв'язку між естетичною обдарованістю (у тій мірі, у якій результати VAST є її валідним показником) й інтелектом [19].

Зазначене свідчить про необхідність удосконалення тестових завдань, які б забезпечили валідність даного інструментарію на вибірці із вітчизняних респондентів.

Групою вчених (А. Григор'єв, О. Смирнова, О. Широпаєв) було сконструйовано і проведено апробацію методики виявлення естетичної обдарованості в області літературної творчості. Дана методика створювалася як літературний аналог тесту VAST. Завдання у ній запропоновані у вигляді списку пар фрагментів, як правило у віршованій формі. У кожній парі один із фрагментів досконаліший іншого з літературної точки зору. Апробація даної методики показала, що кількість правильних виборів більша ніж прогнозувалося при випадкових відповідях у всіх вікових групах. Однак показник надійності попадає у діапазон допустимих значень тільки у старшій групі. Тому автори припускають, що дана методика може використовуватися для оцінки естетичної обдарованості осіб, віком від 15 років [20, С. 61].

Релевантну, проблемі виявлення естетичної обдарованості в осіб шкільного віку, систему діагностичного інструментарію розробила

О. Торшилова. Так тестова батарея, розроблена О. Торшиловою, Т. Морозовою «Діагностика естетичного сприйняття учнів» складається із 6 тестів:

- діагностика чуття форми (Тест «Геометрія в композиції»),
- тест «Голосний – тихий»,
- тест «МАТИСС»,
- тест «ЛИЦА»,
- тест «МЕТЕЛИК»,
- тест «ВАНГОГ».

Завдання тесту «Геометрія в композиції» спрямовані на виявлення у реципієнтів відповідності між запропонованими зображеннями та геометричними фігурами. Стимульний матеріал містить три репродукції (К. Сомов «Дама в голубому» (рис.2.1)), Д. Жилінський «Недільний день» (рис.2.2), Г. Гольбейн Молодший «Портрет Дірка Берка» (рис.2.3)) і чотири нейтральних за кольором, однакових по фактурі і наближені до розмірів композиційних проформ геометричні фігури: трикутник, круг, квадрат. Оцінюється кожна вірна відповідь – 2 бали за кожную вірну відповідь [51].

Рис.2.1. К.Сомов «Дама в голубому»

Рис.2.2. Д.Жилінський «Недільний день»

Рис.2.3. Г.Гольбейн Молодший «Портрет Дірка Берка»

У тесті «Голосний – тихий» респонденту пропонуються кольорові репродукції із зображенням трьох натюрмортів, трьох пейзажів, трьох жанрових сцен. Тематика візуальних матеріалів не включає сюжетно-рольових зображень, оскільки вони провокують поза естетичне сприйняття, інтерес до змістової інформації, оцінку життєвих подій. Крім того, підбір матеріалу для тесту має відповідати вимозі найбільшої тематичної подібності, щоб, порівнюючи ілюстрації, дитина менше відволікалася на ті

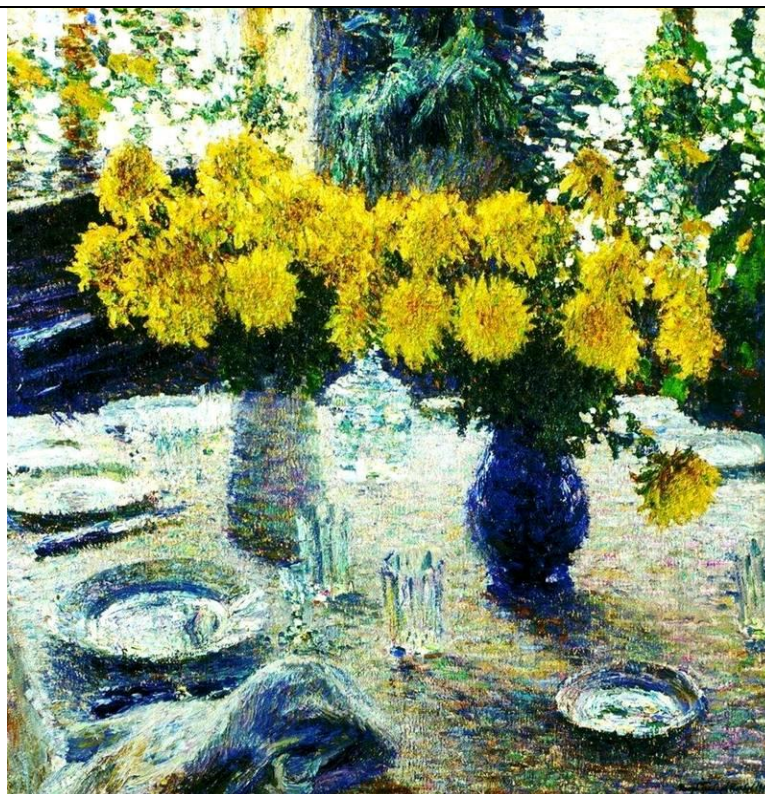

відмінності, які для мети тестування є несуттєвими і котрими можна безболісно нехтувати.

Точно описати принципи відповідності зображення і його звучання неможливо, але воно має бути пов'язане не з сюжетом чи функціями зображених предметів, а із кольоровою гаммою, насиченістю самого кольору, композиційною складністю, характером лінії, «звучанням» фактури.

Наприклад, автори пропонують використовувати репродукції картин: К. Коровіна «Рози і фіалки» (рис. 2.4), І. Грабаря «Хризантеми» (рис. 2.5), В. Татліна «Квіти» (рис. 6). Завдання оцінюються плюсами і мінусами, кількість яких рахується [51].

Рис.2.5. І.Грабарь «Хризантеми»

Рис.2.6. В.Татлін «Квіти»

Завдяки тесту «Матісс» можна визначити чуттєвість дітей до образного стилю твору, художнього стилю автора. Стимульний матеріал складається із дванадцяти натюрмортів двох художників (К. Петрова-Водкіна і А. Матісса).

Дітям пропонується визначити якому художнику належить кожна картина. Особливість матеріалу, що використовується у тесті полягає в тому, що він має бути принципово відмінним за художнім стилем. Правильне виконання завдання пов'язано з умінням, можливо, інтуїтивним, бачити особливості художнього стилю авторів картин. До того ж тест «Матісс», як стверджують його автори, є типовим і досить складним прикладом діагностики відчуття стилю [51].

Тест «Обличчя» виявляє уміння респондента дивитися і бачити на матеріалі графічних малюнків людського обличчя. Наявність у дитини навиків розуміння, інтерпретації зображеної людини виявляється на основі її здібності по виразу обличчя визначити внутрішній стан людини, її настрій, характер і т.п. Стимульним матеріалом слугують три графічних портрети А. Яковлева. На першому творі («Жіноча голова») зображено красиве жіноче обличчя, яке обрамлене довгим волоссям, виражає деяку відчуженість, самопоглиненість з відтінком суму.

Другий малюнок («Чоловіча голова») відтворює чоловіка, що посміхається, у головному уборі, який нагадує кухарський ковпак. Чоловік, що зображений на портреті № 2, напевне, володіє великим досвідом і життєвою схваткою. Йому, за словами авторів тесту, притаманні такі якості як хитрість, підступність, саркастичне ставлення до людей, що створює досить неприємне враження, але діти цього, як правило, не помічають.

На третьому малюнку («Чоловічий портрет») – чоловік, занурений у себе, задумався, можливо, про щось сумне і далеке. Обличчя чоловіка виражає гаму неінтенсивних негативних переживань, деяких перехідних станів. Дитині пропонується вибрати один портрет, який подобається найбільше і один – найменше. Описати обидва портрети [51].

У тесті «Метелик» дитині запропоновано п'ять пар репродукцій, у яких одна є прикладом «формалістичної», друга – реалістичного життєво подібного живопису чи побутової фотографії:

1. Н. Альтман «Соняшники» (1915 р.) – 1а. Вітальна листівка із зображенням розових ромашок на голубому фоні.

2. А. Горький «Водоспад» (1943 р.) – 2а. Фото саду і людини, яка везе візок з яблуками.

3. Художня фотографія трави і стеблинок, збільшених до масштабів дерев. Умовна «дитяча» назва «Водорості» – 3а. Фотографія «Осінь».

4. Б. Томплін «Номер 2» (1953 р.) – 4а. А. Рілов «Трактор на лісових дорогах». Умовна назва «Зимовий килим» (1934 р.).

5. Г. Юккер «Роздвоєно» (1983 р.) – 5а. В. Суріков «Зубовський бульвар взимку». Дитяча назва «Метелик».

За гамою кольорів зображення в парах співзвучні, для того щоб симпатія дитини до того чи іншого кольору не заважала експериментатору. Порівняльні художні переваги оригіналів відіграють роль основної точки відліку, оскільки:

а) фіксується інтерес до очевидних для дітей відмінностей зображень - абстрактність або предметність, багатозначність або очевидність, естетична образність або функціональність інформації;

б) якість репродукцій не дозволяє говорити про повноцінні художні переваги репродукованих картин. Проте в якості формалістичного зразка в парі використані приклади визнаних майстрів (А. Горький, Н. Альтман та ін.). Таким чином, формалістичні зразки мають як би сертифікат, що свідчить про їх естетичні переваги. У кожній парі зображень одне відрізняється від іншого незвичністю манери, її не фотографічністю, а друге, навпаки, наближається до фотографії. Відмінності зображень в парі за цим принципом діти, як правило, відразу вловлюють. Оцінка виконання цих тестових завдань залежить від самого стимульного матеріалу і від ступеня оригінальності вибору [51].

Тест «Вангог». Дитині пропонується вибрати краще, на її погляд, зображення із пари репродукцій. Мета – виявлення здібності дитини проявляти особливості естетичного відношення, яке не властиве загальній більшості дітей. Тому у парах, які підібрані для оцінки, дітям пропонується завдання: вибрати між яскравим і злим чи добрим, але темним; зрозумілим, але однотонним чи незвичайним, хоча яскравим. У даному випадку О. Торшилова і Т. Морозова вважають, що більш естетично розвинені діти вибиратимуть не тільки незвичайні по образотворчій манері, але і емоційно незвичні для дітей сумні зображення. За основу такого теоретичного припущення взято гіпотезу про спрямованість емоційного розвитку в онтогенезі від простих до складних емоцій, від гармонійно неподільної цілісності емоційної реакції до сприйняття відношення «гармонія – дисгармонія». Тому серед пар кращою за естетичною гідністю вважається картина, на якій сумне і темніше зображення. Для тестового матеріалу взято:

1. Г. Гольбейн. Портрет Джейн Сеймур.

1а. Д. Хейтер. портрет Е.К.Воронцової.

2. Кольорова фотографія зразків китайського фарфору, білого із золотом.

2а. П. Пікассо «Бідон і маска».

3. Фотографія фігурки нецке.

3а. «Булька» – малюнок собаки «Лев-Фо» (яскравий і злий, книжкова ілюстрація).

4. Фотографія палацу в Павловське.

4а. В. Ван Гог «Лікарня в Сен-Ремі».

5. О. Ренуар «Дівчинка з прутиком».

5а. Ф. Уде «Принцеса полів».

6. Фотографія іграшки «Козлик».

6а. Фотографія філімоновської іграшки «Коровки».

7. Вітальна листівка.

7а. М. Вайлер «Квіти».

Дітям пропонується вибрати картинку, яка найбільше подобається. Пари підібрані так, щоб «краща» картинка, вибір якої свідчить про розвинену

культурно-естетичну орієнтацію дитини, а не вікову елементарність смаку, відрізнялася в бік більшої образності, виразності та емоційної складності. Правильність вибору оцінюється в 1 бал [51].

Діагностику естетичного відношення до дійсності можна провести методикам, які закладені в методі «Креативне поле», розроблені Д. Богоявленською, М. Богоявленською. Хоча вчені дотримуються позиції, що саме естетичне відношення до дійсності дозволяє виявити у особи художню обдарованість. У рамках ж нашого дослідження ми розглядаємо естетичне відношення до дійсності характеристикою естетично обдарованих осіб. Тому виявлення естетичного відношення до дійсності може бути використано у системі методик для виявлення естетичної обдарованості.

Методика «Групування картинок» направлена на виявлення у дітей тих способів узагальнення, класифікації, «обробки» матеріалу життєвих вражень, які особливо характерні для людей мистецтва і можуть вказувати на наявність у дитини естетичного відношення до дійсності, яке А. Мелік-Пашаєв і З. Новлянська назвали естетичним узагальненням [10, С.111].

Методика дозволяє класифікувати стимули не тільки на раціональній основі, які з традиційної точки зору вважаються правильними, але і на основі основного «емоційного тону» зображення, який передається через форму, яку безпосередньо сприймають. У методиці використано набір із 12 картинок, на яких зображено:

- 1) дівчинка у яскравому платі, яка грається м'ячем на зеленій траві;
- 2) дві похмурі бабусі, які розмовляють на фоні вицвілого пейзажу;
- 3) рвучка дівчина з волоссям, що розвівається, на морському березі;
- 4) чоловік, який сидить на стільці з газетою у руках;
- 5) пишній букет квітів у вазі;
- 6) вазон, що засох у тріснутому глечичку;
- 7) червона осіння гілка дикого винограду з почорнілими плодами;
- 8) невідомі рослини в однакових ящиках;
- 9) яскравий казковий палац;
- 10) хатинка, що похилилася, під хмарним небом;
- 11) замок на скалі у місячну ніч;
- 12) стандартні сучасні будинки [10, С. 112].

Ці картинка властива певна емоційна виразність, яка досягається не лише за рахунок того, що на них зображено, а в першу чергу за рахунок використання відповідних засобів (колір, форма, силует, характер штриха, типаж тощо) [10, С. 112].

Методика «Опис предмета» також направлена на виявлення естетичного відношення до світу, до природної, естетично не перетвореної дійсності. Дитині пропонується описати будь-який простий і звичний предмет щоденного вжитку (наприклад: власний письмовий стіл, портфель, рослину, що стоїть у кімнаті і т. п.). При оцінюванні відповідей варто звертати увагу на те чи дитина будь-яким чином одушевляє предмет, надає йому деяке внутрішнє життя тощо.

Методика «Лінія горизонту» дозволяє виявляти здібність до спонтанного переходу від внутрішнього естетичного переживання як такого до спроби створити виразну форму, у якій акцентується зміст цього переживання [10]. Хоча на думку авторів дана риса є характерною для художньо обдарованих осіб. Отже дитині пропонується аркуш паперу, на якому накреслена горизонтальна лінія неправильної форми. Дитині пояснюється, що дана лінія відіграє роль горизонту, яка розділяє небо і землю і пропонується розфарбувати малюнок, або ж, за бажанням, домалювати його. Результати роботи оцінюються з точки зору наявності і ступеня вираження у малюнку певного настрою.

Низький рівень: у роботі не відчувається спроба передати будь-який настрій, почуття, створити виразне зображення.

Середній рівень: спроба є, але реалізована частково, не переконливо.

Високий рівень: бажання створити виразний образ послідовно і переконливо реалізовано на малюнку [10].

До найпопулярніших тестів на виявлення естетичних особливостей осіб належить тест «Естетична шкала» (Barron, Welsh). Також даний тест можна використовувати у складі системи методик на виявлення естетичної обдарованості. Тестовий матеріал складається із сорока чорно-білих картинок із різними фігурами. Оскільки особливості стимульного матеріалу письмово складно описати ми пропонуємо їх зображення (рис. 2.7 –2.14) [26]. За допомогою тесту можна визначати:

- 1) естетичні смаки (вподобання) як засіб оцінювання особистісного стилю;
- 2) креативність;
- 3) особистісні особливості.

Процедура тестування. Респондентам показують по черзі картки з двома фігурами, одна з яких симетрично структурована і статична, інша – являє собою ескіз асиметрично абстрактної графіки.

Завдання. Який з двох ескізів вам подобається більше? Аргументуйте свій вибір.

Оцінка результатів. Підраховується кількість виборів респондентом малюнків з парними і непарними номерами.

Велика кількість виборів асиметричних, динамічних, неоднозначно структурованих фігур свідчить про високий рівень творчого потенціалу особистості у сфері художньої діяльності.

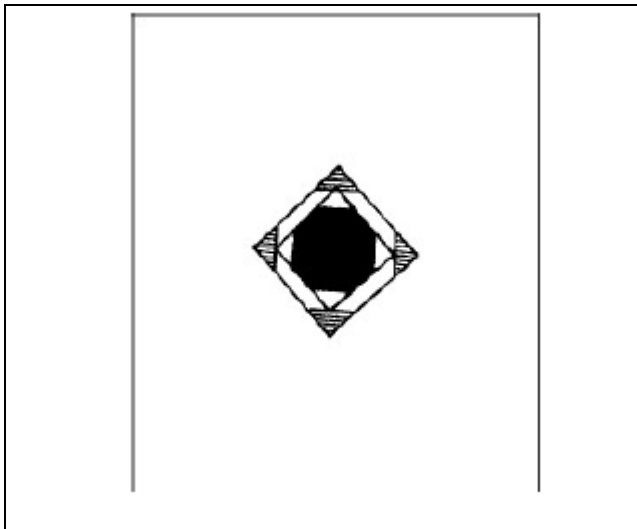

Рис. 2.7.

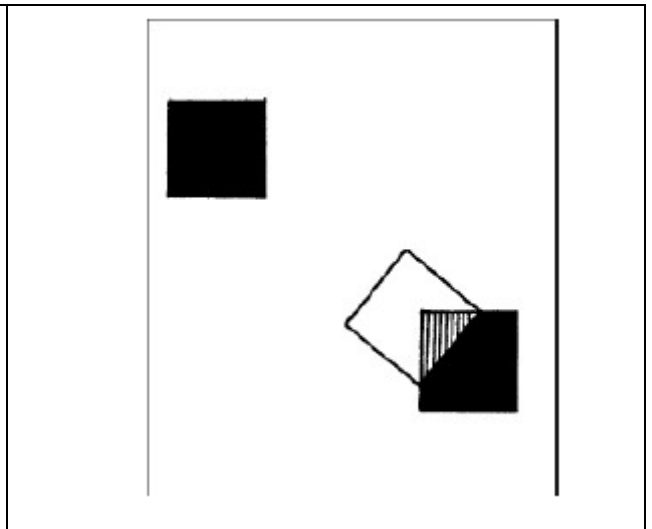

Рис. 2.8

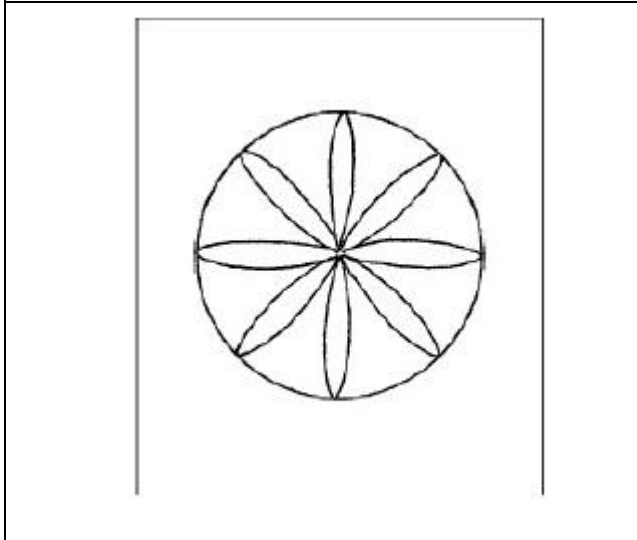

Рис. 2.9

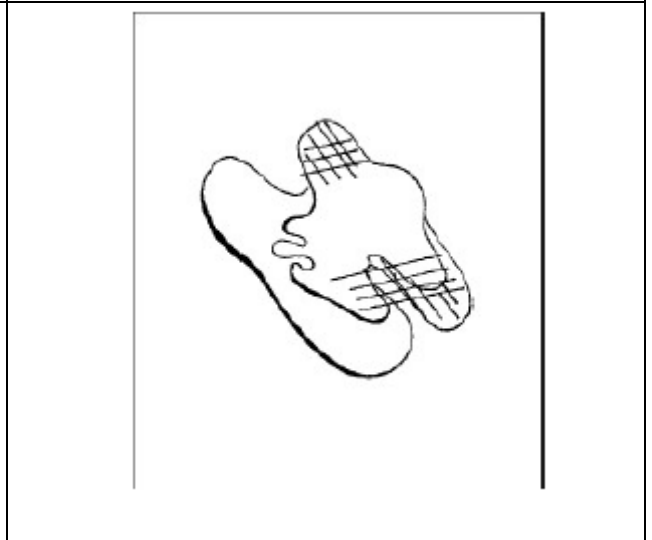

Рис. 2.10

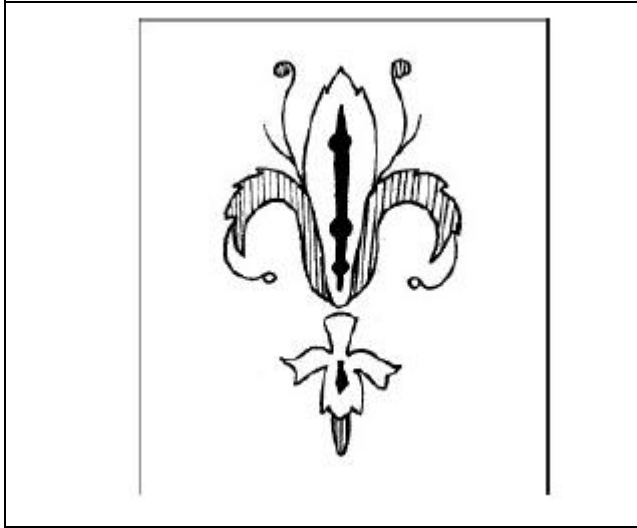
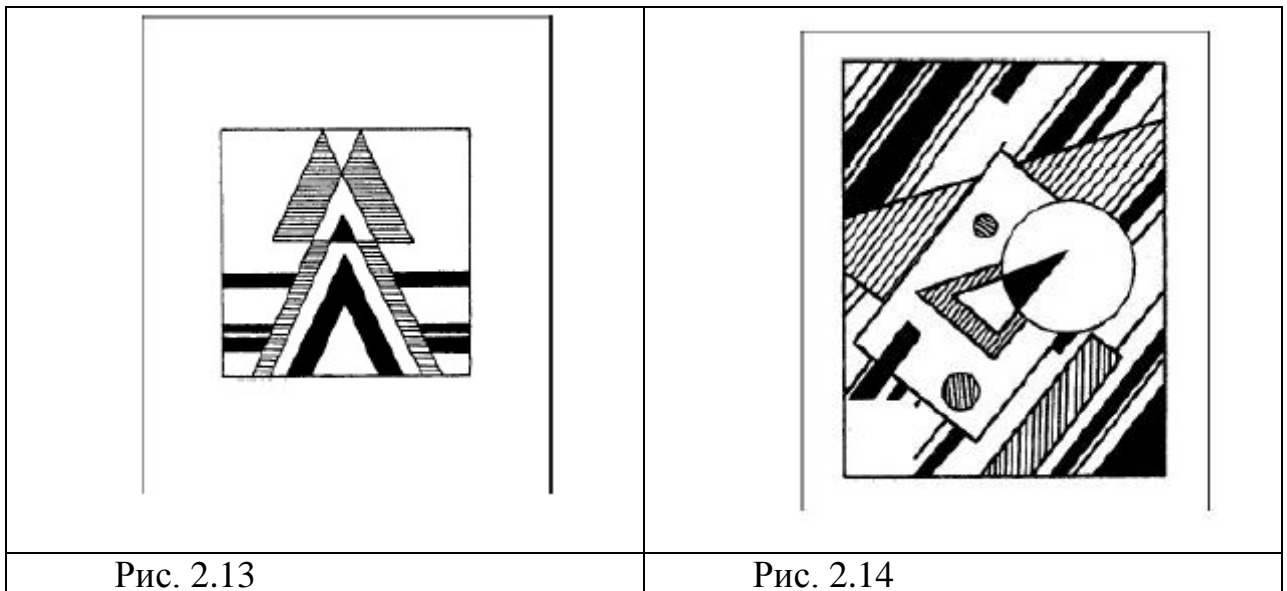

Рис. 2.11

Рис. 2.12

Отже, вивчення естетичних переваг, здібностей особистості має довготривалу історію. Однак, початкові дослідження були спрямовані не стільки на виявлення естетичних якостей осіб, які відрізняють їх, скільки на вивчення переваг щодо естетичного сприйняття об'єктів. У той же час останні наукові доробки пропонують методики для вивчення естетичного відношення до дійсності осіб різних вікових періодів, виявлення естетичних потреб, естетичних здібностей (А. Мелік-Пашаєв, О. Торшилова та ін.).

Варто зазначити, що проведений теоретичний аналіз більше слугував для створення методики виявлення естетичної обдарованості.

Запитання:

1. Хто зробив перші спроби виявлення естетичних закономірності у осіб різних вікових періодів?
2. Які матеріали використовували вчені для виявлення естетичної обдарованості?
3. Які методики виявлення естетичних особливостей осіб Вам відомі? Опишіть їх.

3. Методика виявлення естетичної обдарованості в учнів підліткового віку

Теоретичне осмислення проблеми естетичної обдарованості дозволило виділити основні показники та критерії для виявлення естетичної обдарованості. Методика виявлення естетичної обдарованості в учнів підліткового віку має відповідати особливостям сприйняття, оцінювання запропонованого матеріалу, які притаманні даному віковому періоду. За віковою періодизацією Ельконіна до підліткового віку відносяться діти 11–15 років, провідна діяльність дітей даного періоду є – інтимно-особистісне спілкування в навчальній та інших видах діяльності, новоутворення – почуття «дорослості», уособлення себе із дорослими.

У підлітків виникає потреба у тому щоб дорослі визнали їх (підлітків) самостійність. Зростає потяг до самоактуалізації, підвищується рівень соціальної активності підлітків, розвивається здібність до рефлексії, до осмислення власного внутрішнього світу і особистісних якостей [13]. У свою чергу, К. Поливановою встановлено, що для підлітків є важливою така діяльність, всередині якої відбувається трансляція їх авторського задуму. Тобто підліток настільки є таким, наскільки він планує свої дії, здійснює їх, отримує власний продукт і тим самим проявляє свій задум [43].

У підлітків головною стає потреба бути і бути визнаним дорослим, яку, в деякій мірі, вони реалізують через розвиток самостійності. До того ж підліток намагається розширити свої права і обмежити права дорослих у відношенні до власної особистості, що інколи приводить до виникнення конфліктів між підлітком і батьками та вчителями. Домінуючим мотивом в поведінці і діяльності підлітка виступає бажання посісти достойне місце в колективі ровесників. Поведінка і діяльність підлітка у значній мірі визначаються особливостями самооцінки.

У психіці підлітка, у період полового дозрівання, проявляються такі якості, як схильність до самоаналізу, самоконтролю, зростає самосвідомість тощо. Увага підлітка, яка була раніше спрямована на пізнання оточуючої дійсності, повертається до власної особи, що часто спонукає його до самоствердження у різних формах естетичної діяльності. Оскільки, на даному етапі онтогенезу індивід вже оволодіває досить зрілим мисленням, розвиненою уявою, здібністю аналізувати ті чи інші явища дійсності у їх причинно-наслідковому зв'язку, розуміти складну суперечність і в той же час цілісність художнього образу. У дітей 14–15 років можна помітити особливий інтерес до пізнання особистості Іншого. Зокрема, включення у широку систему в інтерсуб'єктивних зв'язків, де особливого значення набувають індивідуальні якості суб'єкта, призводить до якісно нового розуміння значення постаті Іншого. Так в постаті Іншого суб'єкта пізнання впізнає в І риси та якості, які властиві і йому, завдяки чому і його власне «Я» постає як дещо нове, набуває нового змісту, а, отже, і стає об'єктом власної уваги. Відповідно, внаслідок наявності такого двостороннього зв'язку «Я – Інший», на основі якого відбувається пошук спільностей та відмінностей,

відбувається зосередження власної уваги на самому собі, на власному духовному світі, виникає намагання до постанови і осмислення екзистенційних питань та розмірковування над окремими аспектами власного існування.

У зв'язку з цим у області сприйняття художнього мистецтва проявляється підсилений інтерес до портрету, спостерігається зосередженість уваги при спогляданні творів мистецтва найбільш активно проявляється суб'єктивний фактор естетичного сприйняття, актуалізується момент «перенесення»: інтерпретація художнього образу відображає власні проблеми підлітка» [28].

Так Б.П. Юсов виділяє 5 форм сприйняття дитиною світу: дія, відчуття, розуміння, образ, символ. Вчений довів, що вікові особливості дитини відповідають даним способам освоєння світу. «Старшокласник уже може активно сприймати художні образи і символи, перетворювати їх у власні відчуття і підтверджувати особистісної творчою роботою».[41, С. 2]. Останнє дозволяє зробити припущення, що створення діагностичного інструментарію для виявлення естетичної обдарованості підлітків доцільно використовувати твори мистецтва.

Психологи відмічають, що сприйняття підлітка є цілеспрямованим, планомірним і організованим, залежить від ставлення підлітка до об'єкта сприйняття.

Відомо, що у віці п'яти-шести та тринадцяти-чотирнадцяти років у дітей настають етапи естетичного «затишся». Тому естетичні успіхи дитини даного періоду можна розглядати як ознаку особливостей розвитку, можливо, обдарованістю [54].

У підлітковому віці мислення логічне і образне розвиваються у тісній єдності. Крім того, цей вік є переломним при формуванні уяви. Але уява не є мислення. Уява відрізняється спрямованістю свідомості, яка полягає у відході від дійсності у відносно автономну діяльність, яка відрізняється від безпосереднього пізнання дійсності [41, С. 4].

Вагомий вплив на формування особистості підлітка здійснює інформація мережі Інтернет. Варто зауважити, що сучасний підліток при отриманні інформації надає переваги Інтернету, що дозволяє з однієї сторони розширити кругозір підлітка, задовольнити його пізнавальні потреби, сприяти формуванню власної системи цінностей. У свою чергу особливості відображення інформації в мережі Інтернет (яскраві зображення, короткі тексти з основними тезами тощо) впливають на особливості засвоєння поданого матеріалу. Наявність різнопланової інформації в мережі сприяє виходу підлітка за межі інформаційного простору, який нав'язується однолітками, навчальним закладом, батьками. Спостерігається у окремих підлітків спроби філософського розуміння буття, звернення до філософських істин, захоплення класичними творами мистецтва.

Наявність різноманітних тестів в мережі спонукає підлітка до самопізнання себе. Останнє може стати причиною відмови підлітка від участі

у тестуванні у навчальному закладі. Особливо, якщо, на його погляд, методики ідентичні до комп'ютеризованих, застарілі, не цікаві.

Зазначене і відсутність системи релевантного діагностичного інструментарію спрямованого на виявлення естетичної обдарованості стало причиною створення оригінальної методики. На етапі апробації тести пропонуються у бланковому варіанті.

Здібність до сприйняття краси, порядку, гармонії – є не лише результатом виховання, а виникає і на біологічно спадковій основі. На підтримку даного припущення можна навести тезу В. Ефромсона: «Неявно під дією природного відбору розвивається почуття симетрії, почуття фізичної гармонії, почуття пропорції» [57]. Зазначене вказує на позитивну роль золотого перетину при естетичній оцінці дійсності.

Про використання золотого перетину як критерій гармонії і краси відомо ще з далеких часів. Так встановлено, що естетична роль золотого перетину була врахована при будівництві древньоєгипетських пірамід. Архітектура, скульптура, живопис античних часів, який вражає своєю величчю, красою, побудована на правилі золотого перетину. Наукові дослідження властивостей золотого перетину почалися в епоху Відродження. Так в Італії у 1509 році була опублікована робота Луки Пачолі «Божественна пропорція». Більш глибокий аналіз естетичного золотого перетину здійснений в середині XIX сторіччя.

А в другій половині цього сторіччя були розроблені математичні аспекти естетики. Серед таких: по-перше - встановлено, що структурна організація природних систем та анатомічна будова людського тіла характеризуються наявністю золотого перетину – існує об'єктивна гармонія. По-друге – зорова система людини здатна виділяти об'єкти, які мають співвідношення золотого перетину, як красиві, досконалі – суб'єктивна гармонія [58].

З XX століття питання золотого перетину не полишали науковців. Активно використовувалася золота пропорція у архітектурі, мистецтві і до наших часів.

Власне, яке співвідношення можна назвати золотим перетином?

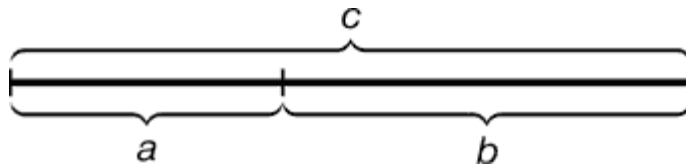
У математиці пропорцією називають рівність двох відношень:

$$a:b=c:d.$$

Будь-який відрізок прямої можна розділити на дві частини так, щоб:

- отримані частини були рівними;
- на дві нерівні частини у довільному відношенні;
- на дві частини так, щоб відношення довжини відрізка до довжини більшої частини дорівнювало відношенню довжини більшої частини до довжини меншої частини відрізка (дана рівність дістала назву Золотий перетин).

Отже, золотий перетин – це такий пропорційний поділ відрізка на дві нерівні частини, при якому вихідний відрізок відноситься до більшої частини як більша частина відноситься до меншої $c:b=b:a$.

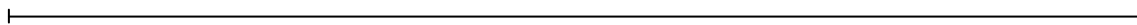
Рис.3.1. Геометричне зображення золотого перетину

Виходячи із зазначеного вище нами було розроблено тест «Золотий перетин». Завдання тесту спрямовані на виявлення у респондентів почуття красивого, гармонії, через відчуття симетрії, пропорції золотого перетину. Завдання побудовані таким чином, що кожне наступне завдання поступово ускладнюється, виконання ж чотирьох останніх завдань тесту передбачає використання творчих здібностей особистості.

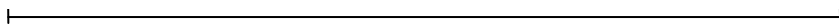
Тест «Золотий перетин»
Шановний друже! Пропонуємо Вам виконати наступні завдання

1. Відмітьте на відрізках точку М таким чином, щоб відрізок ділився даною точкою на гармонійні частини.

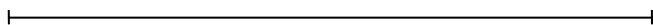
А)

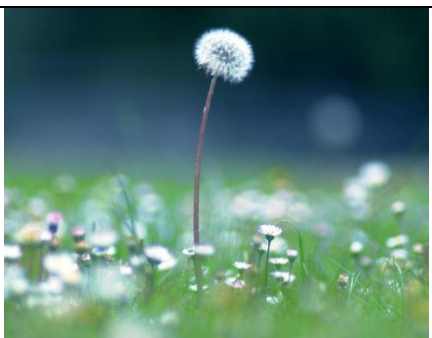

В)

С)

2. Серед заданої пари малюнків виберіть та відзначте у відповідній графі той, який Вам більше подобається?

А)	
	
Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут ____	Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут ____
Б)	
	
В)	
Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут ____	Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут ____

	
Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут _____	Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут _____
Г)	
	
Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут _____	Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут _____
Д)	
	
Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут _____	Якщо подобається малюнок, поставте позначку тут _____

3. Уявіть як птаха кружляє над морем. Пропонуємо Вам уявити де на зображенні місце розташування птаха (величина птаха подана умовна, її можна змінювати, залежно від вашого бачення) гармонійно доповнить

картину.

Відзначте обране Вами місце олівцем.

4. Зазначте на малюнку місце, де б Ви розмістили картину

5. Вкажіть місце на футбольному полі, де б Ви розмістили (розміри м'яча Ви можете у власній уяві змінювати)

м'яч

6. Укажіть місце зайця (розміри зайця у власній уяві Ви можете змінювати) на галявині так, щоб картинка була гармонійною

Прізвище, ім'я _____

Вік _____

Назва навчального закладу _____

_____

Ваші інтереси _____

Стать (підкреслити) чол. жін.

Дякуємо за співпрацю!!!

Обробка результатів.

Оцінювання результатів першого завдання.

- 1) Якщо точка М поставлена на відрізку таким чином, що довжина заданого відрізка так відноситься до довжини більшої частини, як довжина більшої частини відноситься до меншої (іншими словами утворюється співвідношення «Золотого перетину»), то завдання оцінюється в 3 бали.
- 2) Якщо точка М поставлена на відрізку таким чином, що вона знаходиться на відстані 0,5 см від точки, яка умовно ділить заданий відрізок у відношенні «Золотого перетину», то завдання оцінюється в 2 бали.
- 3) Якщо точка М поставлена на відрізку таким чином, що вона ділить заданий відрізок на рівні частини, то завдання оцінюється в 1 бали.
- 4) Інші варіанти оцінюються в 0 балів.

Оцінювання другого завдання.

Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2 А)	1 бал, якщо вибрано праве зображення
2 Б)	1 бал, якщо вибрано ліве зображення
2 В)	1 бал, якщо вибрано ліве зображення
2 Г)	1 бал, якщо вибрано праве зображення
2 Д)	1 бал, якщо вибрано праве зображення

Третє завдання. Якщо розміщення птаха попадає в точку золотого перетину або ж розташоване на відстані 0,5 см від цієї точки по горизонталі і вертикалі, то завдання оцінюється в 4 бали.

Якщо вибране місце попадає в точку золотого перетину або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 3 бали.

Якщо вибране місце розташоване посередині картини або ж зміщене на відстані 0,3 см від цієї точки, то завдання оцінюється в 2 бали.

Якщо відмічено точку, яка рівновіддалена від сторін зображення лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 1 бал.

Інші варіанти розміщення оцінюються в 0 балів.

Четверте завдання.

Якщо розміщення картини попадає в точку золотого перетину або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки по горизонталі і вертикалі, то завдання оцінюється в 4 бали.

Якщо вибране місце попадає в точку золотого перетину або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 3 бали.

Якщо вибране місце розташоване посередині зображення або ж зміщене на відстані 0,3 см від цієї точки, то завдання оцінюється в 2 бали.

Якщо відмічено точку, яка рівновіддалена від сторін зображення лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 1 бал.

Інші варіанти розміщення оцінюються в 0 балів.

П'яте завдання.

Якщо розміщення м'яча попадає в точку золотого перетину частини зображення із футбольним полем або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки по горизонталі і вертикалі, то завдання оцінюється в 4 бали.

Якщо вибране місце попадає в точку золотого перетину частини зображення із футбольним полем або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 3 бали.

Якщо вибране місце розташоване посередині частини зображення із футбольним полем або ж зміщене на відстані 0,3 см від цієї точки, то завдання оцінюється в 2 бали.

Якщо відмічено точку, яка рівновіддалена від сторін зображення футбольного поля лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 1 бал.

Інші варіанти розміщення оцінюються в 0 балів.

Шосте завдання.

Якщо розміщення зайця попадає в точку золотого перетину галявини або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки по горизонталі і вертикалі, то завдання оцінюється в 4 бали.

Якщо вибране місце попадає в точку золотого перетину галявини або ж розташоване на відстані 0,3 см від цієї точки лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 3 бали.

Якщо вибране місце розташоване посередині галявини або ж зміщене на відстані 0,3 см від цієї точки, то завдання оцінюється в 2 бали.

Якщо відмічено точку, яка рівновіддалена від меж галявини лише по горизонталі або вертикалі, то завдання оцінюється в 1 бал.

Інші варіанти розміщення оцінюються в 0 балів.

Інтерпретація отриманих результатів.

Високий рівень: 21–30 балів. Учень здібний до естетичного оцінювання, може вибудовувати гармонійні, композиційні конструкти із заданих зображень.

Середній рівень: 11–20 балів.

Низький рівень: 0–10 балів.

Естетична потреба є областю людської естетичної свідомості, для якої характерно емоційно-образне відображення дійсності і мистецтва, яка глибоко характеризує естетичну свідомість особистості і виступає основою естетичних почуттів, смаку, ідеалу [5].

У той же час естетичні потреби, як зазначає М. Верб, акумулюють у собі складний комплекс особистісних якостей:

- 1) емоційний відзив до красивого, можливість відчутти естетичну насолоду;
- 2) світоглядні позиції, ціннісні орієнтації;
- 3) готовність до творчої діяльності [49].

Тест «Естетичні потреби»

Це дослідження проводиться виключно з науковою метою, і зібрані дані будуть використані в узагальненому вигляді.

Інструкція

Твердження анкети використовуються для визначення естетичної спрямованості учнів.

Пропонується ряд тверджень. Прочитавши кожне твердження опитувальника, виразіть ступінь своєї згоди з ним, поставивши помітку у відповідній клітинці у рядку даного твердження.

Наприклад

Якщо учень погоджується з даним твердженням, то ставить позначку у клітинці.

<i>Твердження</i>	<i>Цілком згодний (a)</i>	<i>Згодний (a)</i>	<i>Не визначився (лася)</i>	<i>Не згодний (a)</i>	<i>Цілком не згодний (a)</i>
Мені подобається оточувати себе красивими речами		+			

<i>Твердження</i>	<i>Цілком згодний (a)</i>	<i>Згодний (a)</i>	<i>Не визначився (лася)</i>	<i>Не згодний (a)</i>	<i>Цілком не згодний (a)</i>
Я кожного дня бачу щось красиве					
Мій настрій суттєво залежить від того, настільки красива (гармонійна) навколишня обстановка					
Творчі думки краще обдумуються в охайно прибраному місці					

Мені подобаються люди більш розсудливі ніж емоційні					
Я завжди звертаю увагу на те, як гарно одягнена людина					
Прослухування класичної музики знімає мій поганий настрій					
Вважаю, що порядок в кімнаті – це завжди красиво					
Я абсолютно байдужий(а) до класичної музики					
Вважаю, що краса і наука різні речі					
Я можу дати оцінку, наскільки гарно одягнена людина					
Вважаю, що при прийнятті рішення потрібно покладатися на розум а не на інтуїцію					
Мене зовсім не цікавить зовнішній вигляд речей					
Творець не звертає увагу на те, у яких умовах він працює					
Я надаю значення тому, наскільки красиво людина виразила свою думку					
Я завжди звертаю увагу на композицію речей (на те як речі доповнюють одне одного)					
Я займаюся у гуртках художньої творчості					

Прізвище, ім'я _____

Вік _____

Назва навчального закладу _____

Стать (*підкреслити*) чол. жін.

Дякуємо за співпрацю!!!

Обробка результатів.

Твердження	Цілком згодний (а)	Згодний (а)	Не визначився (лася)	Не згодний (а)	Цілком не згодний (а)
Я кожного дня бачу щось красиве	2	1	0	-1	-2

Мій настрої суттєво залежить від того, настільки красива (гармонійна) навколишня обстановка	2	1	0	-1	-2
Творчі думки краще обдумуються в охайно прибраному місці	2	1	0	-1	-2
Мені подобаються люди більш розсудливі ніж емоційні	-2	-1	0	1	2
Я завжди звертаю увагу на те, як гарно одягнена людина	2	1	0	-1	-2
Прослухування класичної музики знімає мій поганий настрої	2	1	0	-1	-2
Вважаю, що порядок в кімнаті – це завжди красиво	2	1	0	-1	-2
Я абсолютно байдужий(а) до класичної музики	-2	-1	0	1	2
Вважаю, що краса і наука різні речі	-2	-1	0	1	2
Я можу дати оцінку, наскільки гарно одягнена людина	2	1	0	-1	-2
Мене зовсім не цікавить зовнішній вигляд речей	-2	-1	0	1	2
Творець не звертає увагу на те, у яких умовах він працює	-2	-1	0	1	2
Я надаю значення тому, наскільки красиво людина виразила свою думку	2	1	0	-1	-2
Я завжди звертаю увагу на композицію речей (на те як речі доповнюють одне одного)	2	1	0	-1	-2
Я займаюся у гуртках художньої творчості	2	1	0	-1	-2

Отже, виявлення естетичної обдарованості в осіб підліткового віку передбачає виявлення:

- естетичних потреб,
- потреб у створенні естетично оформлених об'єктів,
- позитивних емоцій під час сприйняття естетичного у мистецтві, літературі, явищах природи, мовленні,
- переживання позитивних емоцій під час репродукування та наслідування естетичним зразкам,

– переживання естетичних почуттів під час створення естетичних об'єктів,

– виділення та усвідомлення ознак естетичного та огидного в оточуючому середовищі,

– здібності до естетичного оцінювання об'єктів,

– вміння копіювати естетично оформленні зразки,

– здібність створення нових естетичних об'єктів.

З метою виявлення естетичних потреб створено тест «Естетичні потреби». Для вивчення здібності оцінювання естетичності об'єктів розроблено тест «Золотий перетин».

4. Особливості прояву естетичної обдарованості в учнів підліткового віку

Дослідження щодо особливостей прояву обдарованості особливо у осіб дошкільного і шкільного віку спрямовані перш за все допомогти педагогічним працівникам у роботі з обдарованими учнями. Зазвичай такого типу дослідження будувалися на вивченні біографії видатних особистостей.

Аналіз результатів досліджень (І. Волощука [23], М. Євтуха [23], О. Кульчицької [30], Н. Лейтеса [44], А. Савенкова [48], Р. Семенової [11], В. Шепотько [23]) специфічних особливостей обдарованих дітей показує, що немає чітко окресленого набору особистісних якостей, що притаманні кожному обдарованому індивіду. Ознаки, що приписуються обдарованим дітям, визначаються шляхом підрахунку частоти наявності характеристик у вибірці з обдарованих дітей.

Ознаки обдарованості, як вказує О. Антонова, – це ті особливості обдарованої дитини, що проявляються у реальній діяльності та піддаються оцінці під час спостереження за її діями. Значна перевага наявності певної ознаки у людей, які мають визначні досягнення, дозволяє стверджувати, що така є характерною для обдарованого індивіда [2, С.115].

Таким чином, а саме дослідивши біографії видатних митців Леонарда да Вінчі, Рембрандта, Галілея, Петра І, Менделєєва, Ньютона, Гегеля, Наполеона, Ломоносова, Дарвіна, Павлова та ін., встановлено, що в дитинстві цих людей частіше за все характеризували як:

- 90% із них володіли високим інтелектом, допитливістю, ставили багато питань, намагалися виділитися;
- 75% видатних людей рано «дозріли», були розвиненішими, ніж їх підлітки в розумовому відношенні, відрізнялися порядністю, критичністю, прямолінійною чесністю, були серйозними;
- майже 90 % із них були наполегливими, володіли сильною волею і яскраво вираженими потягом до високих досягнень;
- близько 75 % були усередненими працівниками, добре переносили одиницність і відрізнялися твердістю. Вони отримували задоволення від своєї роботи, були, відкритими духовному досвіду і фантазіям [48].

Наявність високого рівня естетичних здібностей у зазначених особистостей не підлягає сумніву, тому отримані результати можуть бути поширені і на естетично обдарованих осіб (зрозуміло, врахувавши індивідуальність кожної обдарованої особи).

Оскільки дана частина посібника спрямована на створення уявлення педагогічних працівників, психологів, батьків про особливості прояву естетичної обдарованості, маємо відмітити, що досить часто характеристики обдарованих осіб взагалі характеризуються певною еkleктичністю, але їх важливість не викликає сумніву.

Зазвичай для створення певного набору якостей обдарованих осіб вчені користувалися біографічним методом, методом описування поведінки успішних людей тощо. Значне узагальнення якостей обдарованих осіб на

основі як власних так і інших досліджень здійснив А. Савенков. Дослідження вченого не диференціювалися на різні види обдарованостей, а склали узагальнену картину особливостей, що є необхідним базисом для розуміння обдарованих осіб.

Особливості розвитку когнітивної сфери відмічаються пізнавальною потребою, надчутливістю до проблем, бажання поглиблюватися у проблему, високий рівень логічного мислення, схильність до завдань дивергентного типу, оригінальність, гнучкість мислення, легкість при генеруванні ідей, легкість асоціювання, метаморфічність мислення, здібність до прогнозування, висока концентрація уваги, відмінна пам'ять, здібність до оцінювання, особливості схильностей та інтересів. Розглянемо у чому власне проявляються зазначені характеристики.

Пізнавальна потреба. Потреба у пізнанні закладена у вітальній потребі, яку називають пошуковою активністю. Пошукова активність або ж потреба у розумових враженнях здатна постійно трансформуватися у пізнавальну потребу. Пізнавальна потреба є складним інтегральним утворенням розумових здібностей і мотиваційних факторів. Становленню пізнавальної потреби сприяють емоції, вірніше ступінь їх задоволення. Наскільки приємно дитині від отриманої інформації. Біографічний метод дослідження дозволив виявити високий рівень пізнавальної потреби у геніальних особистостях М. Ломоносова, І. Ньютона, С.Ковалевської та ін.

Здібність побачити проблему у тому, що не викликає інтересу, здається простим для інших, як відмічають дослідники обдарованості, є чи не найголовнішою характеристикою справжнього творця. А багато психологів стверджують, що знайти і сформулювати проблему часто важливіше і складніше, ніж її розв'язати. Дана характеристика необхідна обдарованим особистостям у будь-яких сферах діяльності. Також ця якість притаманна тим особистостям, які не можуть заспокоїтися чужим поверховим рішенням проблеми, які здатні подолати встановлені позиції думки, незалежно від того авторитетів їх авторів [48].

Бажання поглиблюватися у проблему. Цю характеристику обдарованих дітей побачили у своїх експериментах Д. Богоявленська, В. Петровський. Для обдарованої дитини розв'язок певного завдання не є закінченням роботи, а дає поштовх для виконання наступних завдань, які витікають у ході розв'язування основного.

Високий рівень розвитку логічного мислення. Багато спеціалістів в області обдарованості наголошують на даній характеристиці, як на основній ознаці обдарованості. У той же час встановлено, що високий рівень інтелектуальних здібностей не гарантує значних досягнень у творчій діяльності.

Схильність до завдань дивергентного типу. Обдарованих дітей, як зазначають вчені, цікавлять завдання дивергентного типу (завдання, у яких відповіді не виводяться прямо з умови. Розв'язок потребує використання різних підходів) більше, ніж завдання конвергентного (розв'язок витікає із

умови завдання). Ця характеристика найбільш притаманна особистостям з високим рівнем творчого потенціалу.

Оригінальність. Ця характеристика полягає у здатності обдарованої особи висувати нові, несподівані ідеї, що відрізняються від типових. Оригінальність також проявляється у поведінці, стилі спілкування, у видах діяльності. Оригінальними є її роботи обдарованих осіб. Вчені встановили, що оригінальність суттєво відрізняє творчих осіб.

Гнучкість мислення. Здібність швидко і легко знаходити нові стратегії розв'язування, встановлювати асоціативні зв'язки і переходити в мисленні і поведінці від явищ одного класу до других, часто далеких за змістом і називають гнучкістю мислення [48].

Легкість генерування ідей. Цю якість ще називають продуктивністю мислення і розглядають як здібність до генерування значного числа ідей для вирішення проблемного завдання. Наявність значної кількості ідей, з одного боку, є основною, з другого – необхідною передумовою творчості. Причому встановлено, що для генерування ідей необхідно нівелювати особистості вплив стереотипів, які набуваються у процесі засвоєння досвіду.

Легкість асоціювання. Ця якість сприяє продукуванню узагальнених стратегій на основі виявлення прихованих для основного загалу осіб зв'язків і відношень і їх подальшої деталізації. Найбільш явно легкість асоціювання виражається в умінні знаходити аналогії там, де традиційно вони не передбачалися, у здібності знайти шлях виконання завдання, використовуючи різну, у тому числі таку, що видається сторонньою, інформацію [48]. А. Савенков відмічає, що обдарована дитина має здібність значно продуктивніше, ніж його нормальні ровесники, сприймати зв'язки і відношення між явищами, предметами, подіями і навіть концепціями.

Метаморфічність мислення. Даний індикатор обдарованості проявляється через уміння не тільки знаходити прості і складні аналогії, а й на їх основі створювати дещо принципово нове. Метаморфічність (з грецької *metaphora* – перенесення) – це зворот мови, який містить приховане уподібнення, образне зближення слів на основі їх переносного значення [48].

Здібність до прогнозування. В психології здібність до прогнозування розглядається зазвичай у декількох змістовних аспектах:

- здібність мислення уявляти способи розв'язування проблем до того, як вони реально будуть вирішені;
- інтуїція;
- здібність уявляти собі можливий результат дії до її здійснення;
- здібність організму підготуватися до реакції на будь-яке подію до того часу як подія відбудеться;
- випереджаюче відображення.

Висока концентрація уваги. Дана якість виражається через високу степінь поглинання у розв'язування завдання і у можливості вдалого налаштування на сприйняття інформації, яка відноситься до вибраної мети, навіть при наявності перешкод. Досить часто зустрічається картина коли

обдарована дитина настільки поглинає у роботу над проблемою, що її майже неможливо відволікти, причому займатися цікавою справою обдарована дитина може довгий час.

Відмінна пам'ять. Варто відмітити, що дана якість обдарованих може відрізнятися. Так вона може дивувати щодо об'єкту інтересу обдарованих і той же час бути звичайною щодо побутових питань. А. Савенков відмічає, що перевага обдарованих людей полягає не стільки у великому об'ємі інформації, що зберігається, скільки високою ефективністю дії операційних механізмів пам'яті [48].

Здібність до оцінювання. Саме цю функцію А. Матюшкін виділяє як інтегральний структурний елемент обдарованості. Нагадаємо, що оцінювальну функцію Н.Бельська виділяє системотворчим компонентом естетичної обдарованості. Здібність до оцінювання є похідною критичного мислення. У свою чергу А. Матюшкін відмічав, що здібність до оцінки забезпечує розвиток самодостатності, самоконтролю, впевненості обдарованої особистості у свої можливості, у свої здібності, у своїх рішеннях, визначаючи цим самим його самостійність, відсутність конформізму й інші інтелектуальні і особистісні якості [48].

Особливості схильностей і інтересів. Дана якість проявляється при особливо наполегливій роботі для досягнення мети. Обдарованих дітей особливо підлітків часто характеризує широта інтересів.

Особливості розвитку психосоціальної сфери представлені: перфекціонізмом, самостійністю, соціальною автономністю, егоцентризмом, лідерством, бажанням змагатися.

Перфекціонізм (з латинської *perfectio* – досконалість) – це потяг особистості доводити результати діяльності до досконалості. Розрізняють позитивний (в деяких джерелах – нормальний) та негативний (невротичний) перфекціонізм. Наявність нормального перфекціонізму дозволяє отримувати задоволення від старанної роботи, спонукає до саморозвитку та покращення результатів, сприяє усвідомленню наявності межі, або особистісної, або ситуативної своєї досконалості [21, С. 124]. Негативний перфекціонізм супроводжується страхом невдачі, через що індивід відкладає початок справи, у процесі діяльності відчуває тривогу, невпевненість [14, С. 52].

Самостійність. Проявляється через:

- незалежність суджень і дій, здібність самостійно, без будь-якої допомоги реалізовувати свої плани;
- відповідальність за вчинки і їх наслідки;
- внутрішню впевненість в тому, що така поведінка можливо і правильна.

До того ж самостійність базується на здібності до оцінювання, умінні регулювати власну поведінку і емоції, соціальній автономності, сміливості і схильності брати на себе відповідальність [48].

Соціальна автономність. Власне дана якість більше притаманна підлітковому і старшим віковим категоріям.

Егоцентризм. Найбільш характерним для обдарованих дітей дошкільного і молодшого шкільного віку є пізнавальний егоцентризм (проявляється у пізнавальній сфері). Підліткам притаманний моральний егоцентризм. Комунікативний егоцентризм виявив Ж. Піаже, він вказує на те, що обдарована дитина не ставить себе на місце того, хто слухає.

Лідерство. Хоча прийнято вважати, що обдаровані діти намагаються бути лідерами у групі ровесників, але досить часто буває так, що обдарована дитина є відторгненою від класного колективу.

Оскільки для естетичної обдарованості вагому роль відіграють емоції, то закономірно постає потреба у розкритті особливостей емоційного розвитку обдарованих осіб (не обмежуючись рамками певного виду обдарованості). Дослідники обдарованості зазначають про підвищену емоційну відкритість і уразливість обдарованих осіб. А здібність вловлювати причинно-наслідкові зв'язки, яка поєднується з випередженням у кількості і силі сприйняття оточуючих явищ і подій, сприяє утворенню у обдарованих дітей глибоке і тонке розуміння світу... обдаровані діти також більше бачать, тонше відчувають, можуть спостерігати за декількома об'єктами зразу, уловлюють їх відмінність і подібність [48].

Серед особливостей фізичного розвитку виділяють: фізичні характеристики обдарованих, фізичну активність, деякі гендерні відмінності у здібностях.

Ми розглянули загальний набір якостей обдарованих осіб. Окремі якості із запропонованого набору притаманні і естетично обдарованим дітям. Розглянемо характеристики, які відповідають за наявність естетичної обдарованості. Тому доречно зупинитися на особливостях особистості естетичного типу, які визначив Чайлд. Отже, за результатами проведених досліджень вчений виділив наступні психологічні характеристики:

- перевага складних неоднозначних способів пізнання;
- схильність до незалежних суджень,
- критична позиція по відношенню до оточуючого,
- «дитячість» натури;
- переважно інтроверти;
- здібність до багатостороннього «розгорнутого» сприйняття.

За словами самого Чайлда, «позитивні полюси цих змінних, які взяті в цілому, являють особистість з активно дослідницьким мисленням, схильну до досвіду, якому можуть надавати перевагу завдяки його складності чи новизні, зацікавлену в глибокому освоєнні кожного явища, просто із цікавості, а не в поверховому його спогляданні, і здібність робити все це з гармонією як внутрішнього так і зовнішнього світу» [65, С. 508].

Наявність високого рівня інтелектуальних здібностей в естетично обдарованих осіб свідчить їх здібність до оцінювання, але у той же час О. Торшилова встановила, що:

– для високого розвитку естетичних здібностей необхідний такий рівень розумового розвитку, який був би дещо вищий середнього рівня, але не надто високий;

– у той же час якщо рівень інтелектуального розвитку досить високий, то рівень естетичних здібностей може бути набагато нижчий чи взагалі відсутній [54, С. 4].

Естетичні здібності особливо яскраво проявляються у дітей з вираженою «Самостью». Вони не можуть напряду засвоювати будь-яку інформацію. Вони все пропускають через себе, через власне бачення світу» [54, С. 5].

Н.Бельська довела, що системотворчим фактором естетичної обдарованості є здібність до естетичної оцінки. Вчена також встановила, що *«естетично обдаровані старшокласники латентно відносяться до осіб, які позитивно сприймають світ, відкриті до нового досвіду і схильні шукати сильні сторони (ресурси) об'єкта, який оцінюється. Вони здатні зацікавлено і доброзичливо вдивлятися в світ і знаходити у ньому прекрасне. Така установка особистісних особливостей, які відзначені вище, сприяє розвитку естетичного сприйняття і художнього смаку.*

При оцінюванні естетично обдаровані старшокласники уникають крайнощів при оцінці інформації, яку сприймають, у них переважає установка на проміжні градації оцінювальної шкали» [7, С. 85].

«Старшокласники, які володіють задатками естетичної обдарованості, у силу притаманної їм, з однієї сторони, здібності відчувати (помічати, розрізняти) навіть незначні нюанси і відтінки (наприклад, у стилі художнього письма – живопис) і надавати їх значення; з другої – характерної для художньої особи здібності до синтетичного, цілісного сприйняття – дійсно уникають «чорно-білої» однозначності у сприйнятті, оцінці і інтерпретації оточуючих об'єктів. Разом з тим вони мають труднощі у власній самореалізації» [7, С. 85–86].

У ході експерименту виявлено якості естетично обдарованих підлітків. До опитування залучено учнів 9-11 класів загальноосвітніх шкіл (утворена стратифікована вибірка з 91 особи). Респондентам запропоновано наступний інструментарій:

- тест «Естетичні потреби»,
- тест «Золотий перетин»,
- адаптована анкета на виявлення інтуїції «Сила інтуїції»,
- тест «Який в тебе тип обдарованості» В. Крутецького.

Так, обробка отриманих результатів за тестом «Естетичні потреби» методом компонент (Табл. 4.1., Табл. 4.2.) дозволила виділити два типи підлітків, у яких дещо «полярні позиції» у відповідях на запитання.

Табл.4.1. Метод компонент. Перша компонента
Матриця компонент^а

	Компонента
	1
3. Мені краще працюється, якщо я слухаю музику	,751
5.Вважаю, що порядок в кімнаті або на робочому столі – це завжди красиво	-,428
6.Я люблю сучасну музику, але абсолютно байдужий(а) до класичної музики та живопису	,329
7. Якщо у мене немає натхнення для виконання якогось завдання, я тоді слухаю музику	,486
8.Вважаю, що краса і наука різні речі	-,722
10.Мені подобається рок музика	,376
11.Мені подобається класична музика	,491
13.Мене зовсім не цікавить зовнішній вигляд речей	,520
15.Вважаю, існують вчинки людини, які можна було б назвати саме «гарними, красивими»	,399
17.Жити цікаво можна і без спілкування з творами мистецтва	-,424
18.Мені однаково, як обставлена кімната, коли я виконую домашнє завдання	,489
19.Наука вчить людину більше, ніж мистецтво	-,542
20.Людина не повинна у наш час приділяти багато уваги красі зовнішнього вигляду	,633
21.Я завжди звертаю увагу на композицію речей (на те, як речі доповнюють одне одного)	-,720
23.Я цікавлюся роботами художників	,451
26. Думаю, що цілком можна обійтись без спілкування з творами мистецтва.	-,474
27. Думаю, що хороший інженер більш корисний для суспільства, ніж композитор.	-,457
28. Вважаю участь у гуртках художньої самодіяльності лише витратою часу.	,798

Метод виділення: Аналіз методом головних компонент.

а. Виділених компонент: 2

Отже, представникам першого типу характерно: захоплення музикою , творами мистецтва, вони схильні вважати, що мистецтво більш сприятливо впливає на отримання життєвого досвіду людиною. У той же час проявляють

повне нехтування побутовими умовами. Так, вважають, що порядок у кімнаті це не є краса, їх не цікавить зовнішній вигляд речей та зовнішній вигляд людей, не вважають, що навчання у гуртках художньої самодіяльності може сприяти формування естетичних компетентностей.

Табл.4.2. Метод компонент. Друга компонента

Матриця компонент^a	
	Компонента
	2
5.Вважаю, що порядок в кімнаті або на робочому столі – це завжди красиво	,570
6.Я люблю сучасну музику, але абсолютно байдужий(а) до класичної музики та живопису	,665
10.Мені подобається рок музика	-,349
11.Мені подобається класична музика	-,731
12.Мені подобається поп музика	,423
13.Мене зовсім не цікавить зовнішній вигляд речей	-,634
15.Вважаю, існують вчинки людини, які можна було б назвати саме «гарними, красивими»	-,439
16.Думаю, якщо кімната гарно обставлена, то в ній краще працюється	,560
17.Жити цікаво можна і без спілкування з творами мистецтва	,455
18.Мені однаково, як обставлена кімната, коли я виконую домашнє завдання	-,454
20.Людина не повинна у наш час приділяти багато уваги красі зовнішнього вигляду	-,328
22.Безлад на робочому столі не впливає на результат інтелектуальної діяльності	-,389
24. У вільний час я постійно займаюся живописом, ліпкою, грою на музичних інструментах, складаю вірші, вишиваю і т.д.	-,443
26. Думаю, що цілком можна обійтися без спілкування з творами мистецтва.	,533
28. Вважаю участь у гуртках художньої самодіяльності лише витратою часу.	,399

Метод виділення: Аналіз методом головних компонент.

а. Виділених компонент: 2

У другій компоненті переважають більш прагматичні твердження. Так респонденти надали перевагу впорядкованому робочому столі, кімнаті тощо, для них є важливим зовнішній вигляд речей, налаштування на роботу залежить від того, наскільки впорядковане оточуюче середовище. У той же час такі особи проявляють байдужість до класичної музики, творів мистецтва.

Водночас майже всі респонденти не вважають, що вчинкам людей можна надати оцінку. Можливо саме твердження ще є надто складним для представників підліткового віку.

Досить багато є прикладів того, що видатні вчені були не менш успішними у мистецькій діяльності. Великий німецький математик, який співпрацював із Ейнштейном казав: «У своїх роботах я завжди старався поєднати істину з красою, і коли мені доводилося вибирати між ними, я зазвичай надавав перевагу красі» [63].

Відомий англійський письменник Льюїс Керролл був професором математики, гарно писав картини, був високопрофесійним фотографом. Французький математик Б.Паскаль відіграв значну роль у формуванні французької класичної прози. Леонардо да Вінчі, роботи якого у мистецтві та науці вражають і захоплюють по теперішній час і дозволили визнати його як геніального художника і вченого. Відомий італійський художник Перо Делла Франческа був і не менш відомий як геніальний математик. Автор близько 70 книг Мартін Гарднер був також і відомим математиком. Досить часто у роботах філософів зазначалося про особливу красу математичних законів або ж про «математичність» геніальних творів мистецтва.

Зазначене спрямувало на дослідженні взаємозв'язку між естетичною та математичною обдарованістю у осіб підліткового віку. Завдання тесту «Математичні аналогії» призначені для виявлення математичних здібностей. Матеріал підібраний і згрупований окремо для кожного класу. Розв'язування завдань тесту потребує відповідних знань учнів програмного матеріалу з математики, алгебри та геометрії відповідно. До того ж виконання тесту дозволяє виявити рівень здібності до мисленнєвого встановлення відношень між просторовими і знаковими елементами, уміння виконувати математичні операції з математичними структурами. Тест дозволяє діагностувати одночасно рівень розвитку продуктивного математичного мислення (відкриття нових відношень, творчий підхід, використання спеціальної математичної інтуїції) і репродуктивного математичного мислення [22].

За результатами проведеного опитування встановлено незначний кореляційний зв'язок результатів за тестом «Математичні аналогії» ($k=0,13$, кореляція значима на рівні $p=0,05$) та анкетною «Естетичні потреби». Деяко вищий але незначний кореляційний зв'язок виявлено між результатами тесту «Математичні аналогії» і тестом «Золотий перетин». Учні, які набрали найвищі бали за тестом «Математичні аналогії» отримали приблизно середні бали за тестом «Естетичні потреби» і водночас високі бали за тестом «Золотий перетин». Отримані результати дозволяють сформулювати попереднє припущення про те, що математично обдаровані учні мають

здібності до естетичного оцінювання матеріалу, використовуючи математичні конструкти.

Отримано значний кореляційний зв'язок за результатами тесту на виявлення обдарованості в певній області В.Крутецького та тестом «Естетичні потреби» (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,5, кореляція значима на рівні 0,05) (Табл. 4.3), що свідчить про наявність взаємозв'язку між естетичною та художньою обдарованістю і, водночас, зв'язок дозволяє припускати про відносно незалежні ці види обдарованості.

Табл.4.3. Кореляційний зв'язок за результатами тесту на виявлення обдарованості в певній області В. Крутецького та тесту «Естетичні потреби»

Кореляції							
	Художня	Математична і технічна	Гуманітарна	Спортивна	Комунікативні_інтереси	Природа	Праця
Естетичні потреби	0,507*	0,317	0,365	0,350	0,203	0,167	0,273

*. Кореляція значуща на рівні 0.05 (2–стор.).

**. Кореляція значуща на рівні 0.01 (2–стор.).

Учні, які набрали найвищі бали з математичного тесту та естетичного виявили великий рівень інтуїції. Однак, як «математики» так і «естети», маючи високу інтуїцію, нею у повсякденному житті не користуються.

Так окремі дослідники виділяють два основних типи осіб із високими математичними здібностями: «геометри» і «аналітики». Поділ здійснений на основі особливостей сприйняття. Аналітики характеризуються, тим що надають перевагу аналітичному способу розв'язування задач, у них абстрактно-логічний тип мислення, слабка нервова система, вони розсудливі, замкнені, інтроверти. Геометри відрізняються тим що відшуковують у завданнях образні компоненти, у них наглядно-образний тип мислення, сильна нервова система, безтурботні, комунікативно активні, екстраверти [41]. Якщо ж врахувати особливу властивість естетично обдарованих осіб оперувати образами, то можна припустити про певний взаємозв'язок естетичної обдарованості з геометрами. Що потребує відповідної перевірки завдяки на більш чутливому інструментарію.

У той же час наявний значний кореляційний зв'язок з результатами тесту “Математичні аналогії” та твердженням анкети “Вважаю, що краса і наука різні речі” ($k=-0,463$, кореляція значима на рівні $p=0,01$). Також встановлено кореляційний зв'язок результатів тесту “Математичні аналогії”

та відповідями на твердження анкети “Я надаю значення тому, наскільки красиво людина виразила свою думку” ($k=0,432$, кореляція значима на рівні $p=0,05$).

Висновок. Отримані дані є підґрунтям для припущення про те, що математична та естетична обдарованість є відносно незалежними видами обдарованості. У той же час варто враховувати багатогранність як математичної так і естетичної обдарованості, що передбачає наявність полів діяльності особистості у рамках яких математична та естетична обдарованість гарантують вихід на істотно вищий рівень продукування особистості думки, твору тощо.

Отже, естетично обдарований підліток має неймовірну здатність до співставлення певного об'єкту із його власним (зрозуміло, він дуже чутливий до бачення, розуміння красивого, ідеального) баченням красивого, досконалого тощо.

Література

1. Айзенк Г. Классические IQ тесты / Г. Айзенк. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 192 с.
2. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу : [моногр.] / О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с.
3. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : [моногр.] / О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 472 с.
4. Антонова О.Є. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Максименко та Р.О. Семенової. – Т.6. – Вип.№. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.48–51.
5. Ариарский М.А. Прикладная культурология / М.А. Ариарский. – СПб. : С.-Петербург. Гос. ун-т культуры и искусств, 2001. – 530 с.
6. Бабаева Ю. Д. Одаренный ребенок за компьютером / Ю. Д. Бабаева, А. Е. Войскунский – М. : Сканрус, 2003. – 336 с.
7. Бельская Н.А. Роль оценочной функции психики в структуре эстетической одаренности : пособие / Н.А. Бельская. – К. : Институт одаренного ребенка, 2014. – 94 с.
8. Бине А. Измерение умственных способностей / А. Бине // Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. Классические тексты / Под ред. А. М. Матюшкина, А. А. Матюшкиной. – М. : ЧеРо, издательство „Омега-Л”, МПСИ, 2008. – С. 125–163.
9. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : [монограф.] / Д. Б. Богоявленская. – Самара : Издательский дом „Федоров”, 2009. – 416 с.
10. Богоявленская Д.Б., Богоявленская М.Е. Одаренность: природа и диагностика. – М.: АНО «ЦНПРО», 2013. – 208 с.
11. Взаємозв'язок когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості : [моногр.] / [Р. О. Семенова, Д. К. Корольов та ін.] / за ред. Р. О. Семенової. – К. : Педагогічна думка. – 144 с.
12. Выготский Л. С. Собрание сочинений / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
13. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов / Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. – М. : Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
14. Гараян Н. Г. Типологический подход к изучению перфекционизма / Н. Г. Гараян // Вопросы психологии. – 2009. – № 6. – С. 52–60.
15. Гарднер Г. Структура разума. Теория множественного интеллекта : [пер. с англ. А. Н. Свирил, под ред. Э. В. Крайникова] / Г. Гарднер. – М., СПб; Киев, 2007. – 512 с.
16. Гегель Г.-В.-Ф. Энциклопедия философских наук / Г.-В.-Ф. Гегель. – М., «Мысль». – Т.1, 1974. – 452 с.
17. Гельвеций К. А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании / К. А. Гельвеций // Соч. : В 2 т. – Т. 2. – М., 1974. – С. 24–27.
18. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления / под ред. А. М. Маюшкина. – М. : Прогресс, 1965. – С. 433–456.
19. Григорьев А.А. Диагностика эстетической одаренности: апробация теста VAST в России / А.А.Григорьев, Т.С.Князева, Р.В.Козьяков, О.М.Смирнова,

- В.Ю.Сухановский // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2014. Т.11. №3. С.96-109.
20. Григорьев А.А. Измерение эстетической одаренности в области литературного творчества / Григорьев А.А., Смирнова О.М., Широпаев А.А. // Сибирский психологический журнал. 2015. №55. С.61 – 71.
21. Данилевич Л. А. Психологічні відмінності прояву перфекціонізму обдарованих і девіантних особистостей / Л. А. Данилевич. – Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України]. – 2009 – т. XI, ч. 6. – С. 123–130.
22. Дружинин В.П. Психология общих способностей / В.П. Дружинин. – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 368 с.
23. Євтух М. Б. Виховне середовище для сільських обдарованих і талановитих школярів : [навч. посіб.] / М. Б. Євтух, І. С. Волощук, В. П. Шепотько. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. – 224 с.
24. Єфроїмсон В. П. У геніальних людей люблячі матері / В. П. Єфроїмсон // Обдарована дитина. – 2005. – № 2. – С. 8–12.
25. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : [моногр.] / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
26. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. / Ильин Е.П. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
27. Кант И. Сочинения в 6 т. Т.5. : 1996. – 386 с.
28. Котикова О.П. Психологические аспекты развития эстетического восприятия старших подростков // Психологический журнал, 2006. – №2. С. 19 – 23.
29. Кузьменко Віра Ульянівна. Теоретичні засади діагностики естетичної обдарованості дітей дошкільного віку // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 7 (14). – С.28-30.
30. Кульчицкая Е. И. Методика диагностики интеллектуальной одаренности / Е. И. Кульчицкая // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 39–44.
31. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і сутність / О. І. Кульчицька // Професійна освіта: педагогіка і психологія / [за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало: Польсько-український журнал]. – Ченстохова – Київ, 2003. – С. 193–202.
32. Левчук Л.Т. Естетика. Підручник / За заг. ред. Л.Т. Левчук. – 3-тє видання доповнене і перероблене. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
33. Локк Д. Мысли о воспитании / Д. Локк // Педагогическое наследие [Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж. Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци]. – М., 1987. – С. 145–179.
34. Ломброзо Чезаре. Гениальность и помешательство / Чезаре Ломброзо. –М. : Республика, 1995. – 398 с.
35. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.
36. Мелик-Пашаев А.А. Из опыта изучения эстетического отношения к действительности [Электронный ресурс] // Вопросы психологии // Режим доступа: <http://www.voppsy.ru/issues/1990/905/905022.htm>
37. Мовчан В.С. Естетика: Навчальний посібник. / Мовчан В.С. – К.: Знання, 2011. – 527 с.
38. Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие / Моль А. – М., 1993.

39. Моляко В. А. Психология детской одаренности / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К. : Знание, 1995. – 83 с.
40. Никитин А.А. Критерии и методы оценки детской художественной одаренности, используемые в практике российских педагогов и психологов [Электронный ресурс] / Никитин А.А. – Режим доступа: www.art-center.khabonline.com.
41. Олесина Елена Петровна. Творческое воображение как основа культурно-эстетического становления личности// Педагогика искусства (электронный научный журнал учреждения российской академии образования «Институт художественного образования» . – 2012, №4. – Режим доступа: http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-4-2012/olesina_17-01-2013.pdf.
42. Періг І. Психологічні умови розвитку творчої обдарованості студентів вищого технічного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. Періг. – Київ, 2006. – 20 с.
43. Поливанова К.Н. Психологическое содержание подросткового возраста / Поливанова К.Н. // Вопросы психологии. 1996. - №1. – С. 20 – 33.
44. Психология одаренности детей и подростков / [под ред. Н. С. Лейтеса]. – М.: Издательский центр „Академия”, 1996. – 416 с.
45. Рензулли Дж. Модель обогащающего школьного обучения / Дж. Рензулли, С. Рис // Основные концепции одаренности и творчества, под ред. Д. Б. Богоявленской. – М. : Молодая гвардия, 1997. – С. 214–242.
46. Россолимо Г. И. Психологические профили / Г. И. Россолимо. – СПб., 1910. – 106 с.
47. Савенков А. Дорога в мир красоты [Электронный ресурс] /А.Савенков // Школьный психолог. – 2013. - №13 (419). Режим доступа: http://psy.1september.ru/view_article.php?ID=200801307.
48. Савенков А. И. Психология детской одаренности / А. И. Савенков. – М. : Генезис, 2010. – 440 с.
49. Синькевич Т.Е. Эстетические потребности: природа и развитие [Электронный ресурс] / Синькевич Т.Е. // Режим доступа: <http://repository.buk.by:8080/jspui/bitstream/123456789/2820/1/E%27STETICHESKIE%20POTREBNOSTI%20PRIRODA%20I%20RAZVITIE.pdf>
50. Сморгж Л.О. Естетика : Навчальний посібник. МОН України, Київ.міжнар.ун-т [Ноти] / Л.О. Сморгж. – К. : Кондор, 2005. – 335 с.
51. Торшилова Е. Диагностика эстетического восприятия учащихся [Электронный ресурс] / Е. Торшилова, Т. Морозова. – Режим доступа: <http://talant-portal.sfedu.ru/content/diagnostiki-esteticheskogo-vospriyatiya-uchashchih-sya>. – Загл. с экрана.
52. Торшилова Е. Эстетическая одаренность: что это?// Дошкольное воспитание, 1992. – № 2, – С. 57–61.
53. Торшилова Е.М. Можно ли поверить алгеброй гармонию? (Критический очерк экспериментальной эстетики) / Торшилова Е.М. – М. : Искусство, 1988. – 208 с.
54. Торшилова Е.М. Психолого-педагогические основания выявления и развития художественной одаренности детей и подростков в условиях общего образования [Электронный ресурс] // Педагогика искусства . – № 3. – 2013. – Режим доступа: <http://www/art-education.ru/AE-magazine>.

55. Торшилова Елена. Эстетическое развитие ребенка: гипотезы и факты // Развитие личности. 2012. – №3. – С.62–76.
56. Торшилова О. Концепция и диагностика эстетического развития ребенка // Педагогічні інновації. – 2014, №1. – С.133 – 138.
57. Троицкий А.С. Физиологический базис восприятия золотого сечения и нейроэстетической составляющей художественного творчества / А.С. Троицкий, С.А. Васин, А.А. Харарцев // Вестник новых медицинских технологий. – 2012. – Т.ХІХ, №2. – С.400–402.
58. Хадарцев А.А. Физиологические основы восприятия золотого сечения в художественном творчестве с позиций синергетики. / А.А. Хадарцев, А.С. Троицкий, Д.С. Аксенова // Сложность. Разум. Постнеклассика. – 2013. – № 1. – С. 39–50.
59. Хеллер К. Диагностика и развитие одаренных детей и подростков / К. Хеллер // Современные концепции одаренности и творчества / [Под ред. Д. Б. Богоявленской]. – М., 1997. – С. 234–264.
60. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – Томск : Изд-во Томск. Ун-та; М. : Изд-во „Барс”, 1997. – 392 с.
61. Четвертаков С.А. Иерархия потребностей по Маслоу - общая теория мотивации для социологии [Электронный ресурс] / Четвертаков С.А. – 2010. Режим доступа: <http://sergeychet.narod.ru/motiv.html>.
62. Штерн Вильям. Умственная одаренность: Психологические методы испытания умственной одаренности в их применении к детям школьного возраста / Вильям Штерн // Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. Классические тексты / Под ред. А. М. Матюшкина, А. А. Матюшкиной. – М. : ЧеРо, издательство „Омега-Л”, МПСИ, 2008. – 368 с.
63. Щур Елена. Наука и эстетика: всегда ли истинна красива, а красота – истинна [Электронный ресурс] / Елена Щур. – Режим доступа: <http://theoryandpractice.ru/posts/10048-istina-i-krasota>. - Загл. с экрана.
64. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.
65. Child I.L. Personality correlates of esthetic judgment in college students. – «Journal of Personality», 1965, v.33, p. 437-512.
66. Renzuli J. S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity // R. I. Sternberg, J. E. Davidson (eds.). Conceptions of giftedness. Cambridge. Cambridge, Cambridge University Press. – 1986. – P. 53–92.

Науково-виробниче мережне електронне видання

Малиношевська Альона Василівна

***Виявлення естетичної обдарованості
у підлітків***

Посібник

Об'єм даних Мб. Зам.

Інститут обдарованої дитини НАПН України
вул. Артема, 52-Д, м. Київ, 04053
тел./факс.: (044) 483-34-33
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №3366 від 13.01.2009 р.